

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Katedra mediálních studií

Klára Ježková

**Antiterorismus jako možná alternativa
antikomunismu v revizi Modelu propagandy
Hermana a Chomského**

Diplomová práce

Praha 2010

Autor práce: **Bc. Klára Ježková**

Vedoucí práce: **PhDr. Lenka Vochocová**

Oponent práce:

Datum obhajoby: **2010**

Hodnocení:

Bibliografický záznam

JEŽKOVÁ, Klára. *Antiterorismus jako možná alternativa antikomunismu v revizi Modelu propagandy Hermana a Chomského*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky, Katedra mediálních studií, 2010. 73 s. Vedoucí diplomové práce PhDr. Lenka Vochocová.

Anotace

Diplomová práce „Antiterorismus jako možná alternativa antikomunismu v revizi Modelu propagandy Hermana a Chomského“ pojednává o tom, zda je možné nahradit pátý filtr Modelu propagandy – antikomunismus filtrem jiným, aktuálnějším a snad i univerzálnějším – antiterorismem.

V teoretické části se zabývá nejprve Modelem propagandy. Představuje v ní jeho pět filtrů tak, jak je v roce 1988 definovali Edward Herman a Noam Chomsky a doplňuje je také o postřehy dalších autorů, kteří se modelem zabývali. Zároveň zde uvádí i kritiky, které se objevují od samého představení Modelu propagandy.

Vzhledem k tomu, že jako možnou alternativu k antikomunismu navrhuje antiterorismus, věnuje jednu kapitolu terorismu, představí jeho stručnou historii a také nejviditelnějšího představitele terorismu současnosti – teroristickou síť Al-Kajda. Část se věnuje i morální panice. Jedním z cílů práce je totiž zkusit odhalit, zda média svým informováním o terorismu nevyvolávala vlny morální paniky. Práce se v jedné kapitole věnuje také ideologii. Vzhledem k tomu, že k závěrům práce dochází pomocí kvalitativní textové analýzy českých médií období v roce 1998 po bombových útocích na americká velvyslanectví v Keni a Tanzanii a následné odpovědi Spojených států amerických v podobě operace Infinite Reach, období půl roku před válkou v Iráku a následně prvním půlrokiem roku 2009, jsou v práci představeny i dva zmíněné konflikty.

V analytické části se pak práce zabývá zpravodajským pokrytím bombových útoků na americká velvyslanectví v roce 1998 a následné operace Infinite Reach, půlrokiem před začátkem války v Iráku od září 2002 do března 2003 a obdobím od ledna do června 2009. Na základě kvalitativní textové analýzy zpravodajského pokrytí ve zmíněných obdobích v denících Mladá fronta DNES a Hospodářské noviny a týdenících Týden a Reflex pak dochází k závěrům, zda je možné považovat antiterorismus za alternativu antikomunismu v Modelu propagandy.

Annotation

Diploma thesis „Antiterrorism as an Alternative of Anticommunism In the Revision of Herman and Chomsky’s Propaganda Model“ deals with the possibility of substitution of its fifth filter - anticommunism by another filter which is more up-to-date and universal – by antiterrorism.

In its theoretical part thesis deals with the Propaganda Model. It introduces its five filters as Edward Herman and Noam Chomsky introduced them in 1988 and completes them with observations of other scholars who have dealt with the Propaganda Model. At the same time it presents Propaganda Model’s critics which have been coming up since it was introduced.

With regards to the fact, that the thesis suggests antiterrorism as a possible alternative to the anticommunism, it introduces a brief history of terrorism and its currently most distinct representative – the Al-Qaeda organization. Its part is also devoted to the moral panic. One of the thesis’s aim is to try to discover whether the media by their way of presenting terrorism could invoke the moral panic. One of the chapters is devoted to ideology. As it aims to make the conclusion through the qualitative analysis of the Czech media in 1998 after the bombings of the embassy of the United States of America in Kenya and Tanzania and the subsequent Infinite Reach operation, period of the half year before the beginning of the war in Iraq and then the first halfyear of 2009, these two conflicts are introduced in the thesis as well.

In its analytical part it deals with the news coverage of the bombings of the embassy of the United States of America in Kenya and Tanzania in 1998 and the subsequent Infinite Reach operation, halfyear between September 2002 and March 2003 which preceded the war in Iraq and the period between January and end of June 2009. Based on qualitative analysis of dailies Mladá fronta DNES and Hospodářské noviny and weeklies Týden and Reflex it makes a conclusion whether it is possible to consider antiterrorism as an alternative to anticommunism in the Propaganda Model.

Klíčová slova

Model propagandy, terorismus, morální panika, ideologie, Infinite Reach, válka v Iráku

Keywords

Propaganda Model, terrorism, moral panic, ideology, Infinite Reach, war in Iraq

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Vlastní text práce bez anotací a příloh má celkem 139 811 znaků s mezerami, tj. 77 normostran
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 16.5.2010

Klára Ježková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Lence Vochocové za trpělivé a inspirující vedení tvůrčím procesem psaní diplomové práce.

Obsah

Obsah	8
Úvod	10
1. Model propagandy	13
1.1 Vznik Modelu propagandy a jeho teoretické pozadí	13
1.2 Pět filtrů Modelu propagandy	16
1.3 Kritika a komentáře k Modelu propagandy	20
2. Terorismus	24
2.1 Historický vývoj terorismu	27
2.2 Al-Kajda	28
3. Morální panika	31
3.1 Média a morální panika	33
3.2 Modely vzniku morální paniky	34
3.2.1 Model lid-společnost (The Grasroots Model)	34
3.2.2 Model elity-společnost (The Elite-engineered Model)	34
3.2.3 Model zájmové skupiny – společnost (Interest-group Theory)	35
3.3 Vývoj představ o morální panice	37
3.4 Kritiky morální paniky	38
4. Ideologie	39
4.1 Pokus o definici pojmu ideologie	39
4.2 Vývoj konceptu ideologie	40
4.2.1 Destutt de Tracy a vznik pojmu	40
4.2.2 Marxův koncept ideologie	40
4.2.3 Koncept ideologie po Marxovi	41
4.2.4 Ideologie v moderních společnostech	41
5. Představení konfliktů	44
5.1 Operace Infinite Reach	44
5.2 Válka v Iráku	45
6. Analytická část	47
6.1 Období 8. srpna - 31. října 1998	49
6.1.1 Útoky na velvyslanectví	50
6.1.2 Operace Infinite Reach	52
6.1.3 Strach z terorismu v České republice	55

6.1.4 Usáma bin Ládín	56
6.2 Období 1.září 2002 – 21.března 2003	56
6.2.1 Rok po 11. září	56
6.2.2 Al-Kajda	57
6.2.3 Obavy z útoku v České republice	59
6.2.4 Irák	60
6.3 Období 1.ledna - 30.června 2009	62
6.3.1 Tálibán	62
6.3.2 Al-Kajda	63
6.4 Výsledky výzkumu	64
6.4.1 Mohla média v některém z období vzednout vlnu morální paniky?	65
Závěr	67
Seznam literatury	70

Úvod

V roce 1988 vydal Edward Herman a Noam Chomsky knihu *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. V jejím úvodu představili Model propagandy (Propaganda Model), který měl popsat a vnést jasno do fungování amerických médií v 60. až 80. letech minulého století a do toho, jaké všechny faktory umožňují zprávě stát se zprávou, ovlivňují práci novinářů a zároveň i výslednou podobu zprávy. Jakožto pět hlavních faktorů tehdy oba akademici určili vlastnictví médií, jejich financování (především od zadavatelů reklamy), zdroje informací, ostrou kritiku a antikomunismus. Přestože od jeho vydání uplynulo již 22 let, Model Propagandy podle mnohých odborníků neztrácí na své platnosti a aktuálnosti. Podle Víta Kouřila, který se v České republice jako jeden z mála odborníků Modelem propagandy hlouběji zabýval, si text, i přesto, že byl vydán na konci 80. let, „nárokuje širší časoprostorovou platnost“.¹ Jak tvrdí i jeden z tvůrců Modelu propagandy – Edward Herman ve článku *Propaganda Model: The Retrospective*, některé z pěti filtrů modelu za více než dvacet let dokonce nabyly na aktuálnosti, jiné jsou neustále stejně platné. Jediný filtr, který svou aktuálnost podle něj ztratil, je poslední – antikomunismus. (Herman, 2000) V názoru na poslední z filtrů s Hermanem souhlasí i velký zastánce Modelu propagandy, kanadský autor Jeffery Klaehn. Ten dodává, že „popis pátého filtru je velmi vágní a už v původní verzi potřebuje zrevidovanou definici.“² Edward Herman k jeho platnosti v současném světě poznamenal, že ačkoliv byl Model propagandy původně zamýšlen pro americká tištěná média, dá se dnes aplikovat na jakýkoliv druh médií kdekoliv v západním světě. Například televize je podle něj ještě více závislá na reklamě než tištěná média a na ostrou kritiku je také znatelně citlivější.³ Model se tedy dá aplikovat nejen na jiné druhy médií, ale je pravděpodobné, že by se dal úspěšně aplikovat i na média mimo Spojené státy americké. Colin Sparks k tomuto tématu ve svém článku *Extending and Refining Propaganda Model* poznamenává:

„Má-li Model propagandy fungovat jako teorie na obecné úrovni, pak musí být schopen vysvětlit, jak pracují masová média i v jiných společnostech než v USA: například v současné Evropě.“

¹ KOUŘIL, Vít. *Předpoklady liberálního dorozumívání. Model propagandy E. S. Hermana a N. Chomského*. In PAVLÍNA, Binková; JAROMÍR, Volek. *Média a realita 04*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. s. 145-181.

² KLAEHN, Jeffery. *A Critical Review and Assessment of Herman and Chomsky's Propaganda Model*. *European Journal of Communication*. 2002, 17, 2, s. 147-182.

³ zdroj: <http://www.fifth-estate-online.co.uk/comment/mediapower.html>

S koncem bipolární konfrontace můžeme začít hovořit o významné změně mezinárodního/globálního bezpečnostního prostředí, které je velmi specifické. Po pádu komunismu a rozpadu Sovětského svazu na počátku 90. let se svět přestal striktně dělit na Východ a Západ. Na komunistickou a kapitalistickou část. Místo toho se rozdělil na chudý Jih a bohatý Sever. V poslední době se ale může zdát, že se objevuje jeho další rozdělení – na svět muslimský a ne-muslimský, či křesťanský. I přestože se s postupující globalizací rozdíl mezi kulturami stírají, (nejen) západní, či křesťanské, státy přestávají být státy jednoho národa, ale díky množství imigrantů se stávají směsicí nejrůznějších národností, nebo možná právě proto, se začíná rozdílu mezi křesťanskou a muslimskou kulturou věnovat víc a víc pozornosti. Ve světě po skončení bipolární konfrontace vzrůstá závažnost asymetrických hrozeb, kdy i bezvýznamná skupina radikálů či teroristů může významně pozměnit současné vztahy mezi státy. Terorismus můžeme stále více chápat jako součást vedení určité konkrétní války, bez ohledu na to, jakých cílů má být dosaženo (náboženských, politických, územních či jiných). Strach z islámského radikalismu rostl v západním světě od počátku 90. let a spolu s ním i pozornost mu věnovaná v denním tisku. Tato pozornost kulminovala v období mezi 11. zářím 2001 (tedy, v tisku s denním zpožděním, od 12. září 2001) a dopadením Saddáma Husajna, jeho soudem a popravou. Zdálo se tedy, že by v současném geopolitickém uspořádání mohl být antikomunismus nahrazen antiterorismem, jako geograficky univerzálnějším filtrem. Nicméně na základě dlouhodobého sledování médií se domnívám, že s nekončícími boji v Iráku a Afghánistánu pozornost věnovaná nejen tomuto regionu, ale i celému islámskému terorismu klesala, pokles byl ještě razantnější po nástupu Baracka Obamy do čela Spojených států amerických.

Dal by se tedy antikomunismus v současné době nahradit jiným faktorem? Mohl by tímto faktorem být antiterorismus? Lze jej vůbec pouhým jedním faktorem nahradit? Nebo je antikomunismus jakožto faktor ovlivňující práci novinářů stále přítomen? Alespoň pro oblast českých médií se pokusím v závěru práce na tyto otázky odpovědět. Na základě poznatků získaných z kvalitativní textové analýzy určím, zda je téma antiterorismu natolik výrazné, abychom o něm mohli hovořit jakožto o možné náhradě pátého filtru Modelu propagandy.

V první kapitole se zaměřím na Model Propagandy. Představím v ní okolnosti jeho vzniku. Postupně zde projdu všech jeho pět filtrů. Zvláštní pozornost věnuji poslednímu, tedy antikomunismu, poskytnu určité argumenty k tomu, proč by se měl

nahradit a čím přesně by se mohl nahradit. Zmíním také vybrané kritiky a revize Modelu propagandy, kterých se od doby jeho vzniku vyskytla celá řada.

Druhou kapitolu věnuji terorismu. Budu se věnovat jeho definicím, kterých existuje několik, blíže pak představím ty neznámější a nejrozšířenější. Zaměřím se na terorismus islámský, protože právě ten plní stránky novin a časopisů nejčastěji a může tedy zároveň celosvětově být považován za největší hrozbu.

V práci také představím koncept morální paniky, jeho základní představitele a také jak se morální panika projevuje v médiích a jak se s jejich pomocí šíří. Přestože jsem původně plánovala věnovat se mu jen v rámci kapitoly o terorismu, myslím si, že morální panika je téma natolik zajímavé, že jsem se rozhodla vyčlenit mu samostatnou kapitolu.

Protože jednou z nabízených verzí revize antikomunismu v modelu propagandy je dominantní ideologie, věnuji čtvrtou kapitolu konceptu ideologie v mediálních studiích. Zmíním zde hlavní myšlenky z této oblasti, zároveň nabídnu i historii konceptu ideologie.

V poslední, tedy páté, kapitole teoretické části představím zmíněná období a konflikty, na jejichž prezentaci v českých médiích se chci pokusit zjistit, zda by se antikomunismus z Modelu propagandy dal nahradit a zda by onou náhradou mohl být právě již zmíněný antiterorismus.

Pomocí kvalitativní textové analýzy Hospodářských novin, Mladé fronty DNES, Reflexu a Týdne v obdobích 8.8. – 31.10.1998, 1.9.2002 – 21.3.2003 a 2.1. – 30.6. 2009 se v praktické části práce pokusím vystopovat náznaky antiterorismu v textech z těchto předem vybraných časových období.

Na základě výsledků praktické části otevřu na závěr znovu otázku vhodnosti a možnosti nahrazení antikomunismu, jakožto pátého filtru Modelu propagandy, za antiterorismus

1. Model propagandy

Model propagandy je v první řadě analýzou chování médií. Herman s Chomským tvrdí, že média slouží ekonomickým zájmům elitních společenských skupin. Podle modelu „*média, jakožto elitní instituce, většinou rámuji zprávy a povolují diskuse jen v rámci elitního pohledu na věc; a že pokud elita má na nějakém problému velký zájem či je jednotná, a/nebo pokud si obyčejní občané neuvědomují zájem na problému či jsou umlčeni efektivní propagandou, média slouží zájmům elit bez jakýchkoliv kompromisů.*“⁴

1.1 Vznik Modelu propagandy a jeho teoretické pozadí

K motivům vzniku Modelu propagandy Edward Herman v rozhovoru, který s ním vedl Jefferey Klaehn, uvedl, že jemu a Chomskému již dlouhou dobu před vznikem Modelu propagandy vadila neschopnost hlavních médií sloužit veřejnému zájmu a zároveň neochota analytiků popsat základ této neschopnosti. Jejich dalším motivem pro vytvoření Modelu propagandy byla touha popsat a zdůraznit hlavní faktory ovlivňující média a doufali, že pomůže vysvětlit jejich často dvojí standardy pro posuzování událostí. „*Média USA jsou dle Hermana a Chomského efektivními a mocnými ideologickými institucemi, které podporují status quo, spoléhají se na tržní síly, internalizované předpoklady a autocenzuru a obejdou se bez podstatného otevřeného nátlaku. Média podle nich poskytují prostor opozičním hlasům a vytvářejí pluralitní prostředí jen u témat, která nemají zásadní význam v mocenském boji.*“⁵ Inspirací a teoretickým základem pro Model propagandy jim, dle slov Edwarda Hermana, byl ekonomický model průmyslové organizace, jehož kořeny jsou v díle britského ekonoma Alfreda Marshalla. Herman s Chomským nicméně brali v úvahu jeho moderní verzi pocházející od harvardského profesora Edwarda S. Masona a jeho studenta Joeho S. Baina. Práci také ovlivnily myšlenky analytiků médií, jako například Gaye Tuchmanové, Bena Bagdikiana, Stuarta Halla či Warrena Breeda. Autoři samozřejmě využili i výsledky svých pozorování, které během několika let shromáždili v řadě odborných článků a knih o tom, jak média fungují při výběru, ignorování, zdůrazňování a kontextualizaci obrovského množství informací, které se k nim dostávají.⁶ Edward

⁴ HERMAN, Edward S. Propaganda Model: A Retrospective. *Journalism Studies*. 2000, 1, 1, s. 101-112.

⁵ KOUŘIL, Vít. Předpoklady liberálního dorozumívání. Model propagandy E. S. Hermana a N. Chomského. In PAVLÍNA, Binková; JAROMÍR, Volek. *Média a realita 04*. Brno : Masarykova univerzita, 2004. s. 145-181.

⁶ celé interview je k nalezení na: <http://www.fifth-estate-online.co.uk/comment/mediapower.html>

Herman shrnuje důvody, které ho s Noamem Chomským vedly k rozpracování teorie Modelu Propagandy v článku Propaganda Model: A Retrospective. Poukazuje hlavně na míru, se kterou se média nechávají unášet převládající ideologií, na to jak až nekriticky spoléhají na zdroje informací, především z elitních vrstev společnosti a jak se média zúčastňují propagandistických kampaní v zájmu elit. Herman zde také zmiňuje, že s Chomským nikdy netvrdili, že by model vysvětloval veškeré chování médií, nebo ukazoval jejich všemocnost. Zdůrazňuje, že je to model chování médií, nikoliv jejich účinků. (Herman 2000)

Model propagandy byl poprvé publikován v roce 1988 v knize Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media. Kniha vychází „z předpokladu silných účinků médií na společenské vědomí a všimá si zejména státních, finančních a organizačních regulativů mediálního chování.“⁷ Představení a popisu Modelu propagandy a jeho pěti filtrů se věnuje celá první kapitola knihy. V následujících kapitolách je pak platnost Modelu dokazována na příkladech informování o nejrůznějších událostech soudobými americkými médii.

Hlavním východiskem Modelu propagandy je předpoklad, že „*média slouží k prospěchu silným společenským skupinám, které je kontrolují a financují.*“⁸ „*Zaměřuje se na nerovnost moci a síly v rámci společnosti a efekty, které tato nerovnost má na masová média. Sleduje cesty, kterými peníze a moc filtrují zprávy, potlačují opozici a dávají vládě a dominantním soukromým zájmům dostat jejich zprávy k veřejnosti.*“⁹ Podle Jefferyho Klahna „*autoři tvrdí, že média fungují jako hlavní nástroje propagandy v kapitalistických demokratických státech a odhadují, že třídní zájmy mají víceúrovňové účinky na zájmy médií a jejich výběr zpráv.*“¹⁰

Myšlenku a hlavní body Modelu propagandy shrnul v roce 2000 Edward Herman ve článku Propaganda Model: A Retrospective.

„Hlavní faktory Modelu propagandy jsou odvozeny od faktu, že dominantní média jsou pevně zakotvena v tržním systému. Jsou to firmy orientované na zisk vlastněné

⁷ KOUŘIL, Vít. Předpoklady liberálního dorozumívání. Model propagandy E. S. Hermana a N. Chomského. In PAVLÍNA, Binková; JAROMÍR, Volek. *Média a realita 04*. Brno : Masarykova univerzita, 2004. s. 145-181.

⁸ HERMAN, Edward S.; CHOMSKY, Noam. *Manufacturing Consent. The Political Economy of the Mass Media*. New York : Pantheon, 2003. Introduction, s. XI.

⁹ HERMAN, Edward S.; CHOMSKY, Noam. *Manufacturing Consent. The Political Economy of the Mass Media*. New York : Pantheon, 2003. A Propaganda Model, s.2.

¹⁰ KLAHN, Jeffery. A Critical Review and Assessment of Herman and Chomsky's Propaganda Model. *European Journal of Communication*. 2002, 17, 2, s. 147-182.

velmi bohatými lidmi (nebo dalšími společnostmi) a jsou z velké části financovány inzerenty, kterými jsou také firmy orientované na zisk, a ty chtějí, aby se jejich reklamy objevovaly v prostředí podporujícím prodej. Média se z velké části spoléhají na vládu a hlavní firmy z obchodních kruhů jako na zdroje informací. Jejich často se prolínající zájmy způsobují, že mezi vládou, hlavními médii a obchodními kruhy převládá určitý stupeň solidarity. Vláda a velké nemediální firmy mají také velmi dobrou pozici (a dostatečné finanční prostředky) k tomu, aby mohly tlačit na média hrozbami stažení reklamy či odebrání vysílací licence, podání nejrůznějších žalob a dalších přímých a nepřímých útoků. Média jsou také omezena dominantní ideologií, kterou byl v době Studené války antikomunismus, a která byla často využívána k získání podpory médií (či k tomu, aby upustila od kritiky) nejrůznějších útoků Spojených států na malé země, které byly označeny za komunistické.“¹¹

Herman s Chomskym nazývají pět základních složek Modelu propagandy filtry. Podle autorů právě tyto filtry velmi výrazně ovlivňují novináře při produkci zpráv. „*Neustále se vzájemně ovlivňují a fungují jak na individuální, tak i na institucionální bázi.*“¹² Herman s Chomským je řadí do následujících kategorií:

- velikost, vlastnictví a orientace médií na zisk
- inzerce, jako primární zdroj příjmů masmédií
- výběr zdrojů (médiá se ve většině případů spoléhají na informace poskytované vládou, obchodními kruhy a odborníky sponzorovanými a schválenými výše zmíněnými zdroji)
- ostrá kritika, jako způsob usměrňování médií
- antikomunismus

Podle autorů si „*novináři často ani neuvědomují, že neinformují zcela objektivně a na bázi profesionálních novinářských hodnot. Je to způsobeno hlavně tím, že dominance elit a potlačení opozice působí velmi přirozeně.*“¹³

¹¹ HERMAN, Edward S. Propaganda Model: A Retrospective. *Journalism Studies*. 2000, 1, 1, s. 101-112.

¹² HERMAN, Edward S.; CHOMSKY, Noam. *Manufacturign Consent. The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon, 2003. Introduction, s. 2.

¹³ HERMAN, Edward S.; CHOMSKY, Noam. *Manufacturign Consent. The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon, 2003. Introduction, s. 2.

Model propagandy byl od svého vzniku několikrát revidován, upřesňován a obhajován svými autory, stejně jako kritizován a revidován příznivci a odpůrci z řad akademiků.

1.2 Pět filtrů Modelu propagandy

Modelu propagandy se od jeho publikování dostalo jen minimální pozornosti ať už v poli mediálních a komunikačních studií, či jinde v sociálních vědách, což ovšem Herman s Chomským předpokládali. Stejně tak předpokládali, že pokud se do debaty okolo modelu někdo z vědců zapojí, jeho reakce budou spíše negativní. Ani v tomto předpokladu se autoři nespletli. (Mullen 2008) Podle Hermana byl Model propagandy prakticky vyloučen z debat týkajících se předpojatosti médií hlavně z toho důvodu, že „odmítá základní předpoklady a navrhuje, že média slouží nedemokratickým cílům.“¹⁴

První filtr zdůrazňuje důležitost vlivu vlastnictví médií na podobu a výběr zpráv. Podle poznatku autorů bylo vlastnictví klíčovým faktorem ovlivňujícím práci novinářů již v 19. století. Od té doby podle nich ještě získalo na důležitosti. (Herman, Chomsky, 2003) Zdůrazňují také, že lidé ve vedení médií mají stejné zájmy, jako lidé ve vedení dalších velkých korporací, bank či ve vládě. „Síla tohoto faktoru spočívá především v tom, že hlavní mediální korporace jsou firmy řízené bohatými lidmi, popřípadě manažery, kteří jsou omezováni jejich majiteli či dalšími silami orientovanými na zisk.“¹⁵ Jinými slovy řečeno, vlastník může velmi silně ovlivňovat podobu zpravodajství v daném médiu. Má totiž velký zájem na tom, aby zveřejněné informace nijak nepoškozovaly jeho zájmy nebo zájmy jeho důležitých obchodních partnerů.

Druhý filtr říká, že média jsou závislá na inzerentech, jakožto na hlavním zdroji svých příjmů. Potřebují je, aby byla schopna pokrýt výrobní náklady. To, co ovlivňuje prosperitu média není podle Hermana s Chomským volba čtenářů či diváků, ale volba inzerenta, kam umístí svou reklamu. „Média založená na zisku z inzerce získávají podporu, která jim dovoluje dále oslabovat jejich rivaly, kteří nemají inzerci jako hlavní zdroj svých příjmů.“¹⁶ Ještě silnější je tento vliv u médií elektronických, především u televize. Inzerenti pomáhají televizím vlastně financovat výrobu a nákup programu. Často je vidíme i formou sponzoringu určitých pořadů. (Herman, Chomsky, 2002)

¹⁴ HERMAN, Edward S. Propaganda Model: A Retrospective. *Journalism Studies*. 2000, 1, 1, s. 101-112.

¹⁵ HERMAN, Edward S.; CHOMSKY, Noam. *Manufacturign Consent. The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon, 2003. Introduction, s. 14.

¹⁶ HERMAN, Edward S.; CHOMSKY, Noam. *Manufacturign Consent. The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon, 2003. Introduction, s. 14.

Inzerenti jsou vlastně jakýmisi „patrony, kteří poskytují médiím dotace“¹⁷. Média se pak samozřejmě snaží co nejvíce sponzorů přilákat, program jim přizpůsobit, tak, aby co nejlépe vyhovoval jejich potřebám. Čím více inzerentů médium má, tím více finančních prostředků od nich získá. Pokud chce při získávání inzerentů uspět, musí jim co nejvíce vyjít vstříc a plnit jejich požadavky a potřeby. David Cromwell v článku *The Propaganda Model: An Overview* ještě dodává, že „aby mohla komerční rozhlasová či televizní stanice přežít, musí se změnit v médium přátelské k inzerentům. Jinými slovy, médium musí mít pochopení k obchodním zájmům, jako je například cestování, automobilový či petrochemický průmysl.“¹⁸ Inzerenti si jsou velmi dobře vědomi, že média jsou na nich ve velké míře závislá a proto na ně mohou vyvíjet nátlak – „samotná hrozba stažením inzerce může ovlivnit jejich obsah.“¹⁹

Prvních dvou filtrů se týká kritika, kterou vznesl Peter Golding s Graemem Murdockem. Ti Modelu propagandy sice dávají zčásti zapravdu v tom, že mocní určují, o čem by média měla mít dovoleno veřejnost informovat, čímž mohou ovlivňovat veřejné mínění, nicméně tím že se zaměřují na „tyto druhy strategických intervencí, přehlížejí rozpory v systému. Vlastníci, inzerenti a klíčoví politici nemohou vždy konat tak, jak by si přáli. Fungují v rámci struktur, které omezují, stejně jako podporují, nastavují limity, stejně jako nabízejí možnosti. Analyzováním podstaty a zdrojů těchto limitů je klíčovým úkolem kritické politické ekonomie kultury.“²⁰

Třetí filtr zdůrazňuje závislost médií na zdrojích, ať už ze státní (vláda, ministerstva, představitelé krajů, měst či obcí, policie) nebo soukromé (představitelé nejrůznějších firem) sféry. Jedním z hlavních důvodů toho, proč se média v tak velké míře spoléhají na informace od svých zdrojů, je, „že si jednotlivá média nemohou dovolit mít svoje redaktory na všech místech, kde mohou vznikat zpravodajsky hodnotné události.“²¹ Využívané zdroje jsou všem velmi dobře známé a jsou všeobecně vnímány

¹⁷ HERMAN, Edward S.; CHOMSKY, Noam. *Manufacturign Consent. The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon, 2003. Introduction, s. 16.

¹⁸ CROMWELL, David. *Chomsky.info* [online]. 2002 [cit. 2010-03-21]. *The Propaganda Model: An Overview*. Dostupné z WWW : <<http://www.chomsky.info/onchomsky/2002----.htm>>.

¹⁹ CROMWELL, David. *Chomsky.info* [online]. 2002 [cit. 2010-03-21]. *The Propaganda Model: An Overview*. Dostupné z WWW : <<http://www.chomsky.info/onchomsky/2002----.htm>>.

²⁰ GOLDING, Peter; MURDOCK, Graeme. Culture, Communication and Political Economy. In JAMES, Curran; MICHAEL, Gurevitch. *Mass Meida and Society*. London: Arnold, 2000. s. 74.

²¹ HERMAN, Edward S.; CHOMSKY, Noam. *Manufacturign Consent. The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon, 2003. Introduction, s. 18.

jako velmi důvěryhodné, což pramení hlavně z jejich „*postavení a prestiže*“.²² Proto je média tak ráda využívají. Jako dva hlavní důvody, proč se média tolik spoléhají na své zdroje, Herman s Chomským uvádějí jednak „*zachování image objektivity*“²³ a pak také potřebu médií mít co nejpravdivější a nejpřesnější materiál, „*aby se ochránila od kritiky kvůli případné zaujatosti či před případnými žalobami*“.²⁴ Nejsou to ale jen média, kdo usiluje o dobrý vztah se svými zdroji. Také vláda a představitelé soukromých společností se snaží novinářům jejich práci co nejvíce usnadnit. „*Novinářům poskytují prostory, kde se mohou shromažďovat, dopředu jim dávají texty proslavů či plánují tiskové konference tak, aby se dobře přizpůsobili uzávěrkám.*“²⁵ Riziko ovlivňování výběru i podoby zprávy plynoucí z důležitosti zdrojů spočívá v tom, že zdroj může do médií pouštět informace, které hovoří v jeho prospěch, zároveň může lépe vyvíjet nátlak na média a tím je ovlivňovat. Na druhou stranu novinář se může bát zveřejňovat kritiku svého důležitého zdroje, protože ten by mu příště nemusel poskytnout potřebné informace.

Ostrou kritikou (v původním znění „*flak*“) mají autoři na mysli „*nejrůznější podoby negativní zpětné vazby na mediální sdělení či programy.*“²⁶ Autoři tvrdí, že ostrá kritika může být pro média nejen nepohodlná, ale i velmi drahá a to hlavně v případech, kdy média musí svá tvrzení obhajovat před soudem. Dalším z důsledků ostré kritiky může být i ztráta inzerentů. (Herma Chomsky, 2003) Ostrou kritiku rozdělují na přímou a nepřímou. „*Přímá kritika může spočívat například v psaní nejrůznějších stížností, či přímo telefonátů. Nepřímá pak zahrnuje stížnosti vlastníkům či zaměstnancům média nebo sponzorování akcí namířených k útoku na médium.*“²⁷

Hlavní myšlenkou posledního z filtrů je, že „*vláda USA a její spojenci jsou automaticky pojmáni jako obránci míru a demokracie před těmi druhými, v Modelu*

²² HERMAN, Edward S.; CHOMSKY, Noam. *Manufacturign Consent. The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon, 2003. Introduction, s. 22.

²³ HERMAN, Edward S.; CHOMSKY, Noam. *Manufacturign Consent. The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon, 2003. Introduction, s. 19.

²⁴ HERMAN, Edward S.; CHOMSKY, Noam. *Manufacturign Consent. The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon, 2003. Introduction, s. 19.

²⁵ HERMAN, Edward S.; CHOMSKY, Noam. *Manufacturign Consent. The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon, 2003. Introduction, s. 22.

²⁶ HERMAN, Edward S.; CHOMSKY, Noam. *Manufacturign Consent. The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon, 2003. Introduction, s. 26.

²⁷ HERMAN, Edward S.; CHOMSKY, Noam. *Manufacturign Consent. The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon, 2003. Introduction, s. 26.

*propagandy jsou jimi myšleni komunisti.*²⁸ V roce 1988 byla podle autorů antikomunistická ideologie velmi silná. Ideologie antikomunismu podle nich „*napomáhá mobilizovat lid proti nepříteli, a protože je jeho koncept velmi zmatený až neurčitý, může být použit proti komukoliv. Je nutné poznamenat, že jakmile se vzedme vlna antikomunistické horlivosti, opadne zájem o vážné důkazy, které by obvinění z komunismu podpořily, naopak jako zdroje důkazů slouží lidé, jimž by za normálních okolností nebylo věnováno tolik pozornosti.*“²⁹ Herman a Chomsky tvrdí, že antikomunismus i po skončení bipolární konfrontace tvoří ústřední rys politické doktríny vlád USA. (Kouřil, 2004) Podle Noama Chomského je poslední filtr ve světě po skončení studené války stále platný, byl nicméně nahrazený dichotomií jinakosti. Herman pak tvrdí, „*že filtr měl být možná už původně pojmenován dominantní ideologie, nicméně antikomunismus byl vybrán hlavně proto, že autoři chtěli zdůraznit ideologické elementy, které jsou nejdůležitější ve smyslu kázeňských a kontrolních mechanismů.*“³⁰ S tím, že antikomunismus ztrácí na své aktuálnosti, souhlasí také Colin Sparks. Antikomunismus dle jeho názoru v současnosti ustupuje válce proti terorismu, nicméně v budoucnu může být převažujícím zase jiné téma. Sparks shrnuje možné náhrady za antikomunismus pod „*centrální sjednocující ideologii*“³¹, která podle jeho názoru „*zůstává nepostradatelnou pro fungování masových médií v celém světě, stejně jako v USA.*“³²

Jednotlivými filtry a jejich aktuálností či naopak neaktuálností po 15 letech od vydání modelu se zabýval Edward Herman. Došel k závěru, že změny, kterými svět od doby vydání Modelu propagandy prošel, ještě zvýšily jeho platnost. První dva filtry, vlastnictví a reklama, se podle něj staly ještě důležitějšími. Své argumenty proto Herman shrnuje tvrzením, že profesní autonomie novinářů byla od vydání Modelu propagandy omezena. Co se týče dalších dvou faktorů, zdrojování a ostré kritiky, i ony, jakožto mechanismy ovlivňování ze strany elit, posílily. Jediný z filtrů, který podle něj po pádu Sovětského svazu oslabil, je ten pátý – antikomunismus. Herman nicméně dodává, že byl velmi rychle a snadno nahrazen vírou v zázrak trhu. (Herman, 2000)

²⁸ KOUŘIL, Vít. Předpoklady liberálního dorozumívání. Model propagandy E. S. Hermana a N. Chomského. In PAVLÍNA, Binková; JAROMÍR, Volek. *Média a realita 04*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. s. 145-181.

²⁹ HERMAN, Edward S.; CHOMSKY, Noam. *Manufacturing Consent. The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon, 2003. Introduction, s. 30.

³⁰ HERMAN, Edward S. Propaganda Model: A Retrospective. *Journalism Studies*. 2000, 1, 1, s. 101-112.

³¹ SPARKS, Colin. Extending and Refining Propaganda Model. *Westminster Papers in Communication and Culture*. 2007, 4, 2, s. 68 - 84.

³² SPARKS, Colin. Extending and Refining Propaganda Model. *Westminster Papers in Communication and Culture*. 2007, 4, 2, s. 68 - 84.

1.3 Kritika a komentáře k Modelu propagandy

Hlavní důvody, pro které byl Model propagandy kritizován shrnuje v článku A Critical Review and Assessment of Herman and Chomsky's Propaganda Model Jeffery Klaehn: „*Model propagandy Hermana a Chomského byl kritizován za své předpoklady týkající se politické ekonomie, pro svůj pohled na většinová masová média jako na dodavatele ideologicky použitelné propagandy a pro celkové zevšeobecnování.*“³³

Peter Golding a Graeme Murdock v práci Culture, Communications and Political Economy, která byla zveřejněna v knize editované Jamesem Curranem a Michaelem Gurevitchem Mass Media and Society vznesli kritiku, že Herman a Chomsky přehlížejí „*protichůdně působící síly*“³⁴. Golding a Murdock tvrdí, že se Herman s Chomským zaměřují na to, jak mocní rozhodují o tom, co by média měla veřejnosti sdělovat a co naopak ne, čímž přehlížejí, že ani vlastníci, inzerenti či politici nemohou vždy jednat tak, jak by si přáli. (Golding & Murdock 2000) Podle nich totiž všichni „*fungují v rámci určitých struktur a tyto struktury je na jednu stranu omezují a nastavují jim limity, zároveň je ale povzbuzují a nabízejí jim nové možnosti.*“³⁵

Na „*jednorozměrnost modelu*“³⁶ upozorňuje a kritizuje ji i Daniel Hallin. Zmiňuje, že Herman s Chomským „*neberou v potaz žádné síly, které by pracovaly v opačném směru*“³⁷, tedy proti oněm elitám, které obsah médií ovlivňují. Své tvrzení o jednorozměrnosti modelu, které představil v roce 1994 v knize We Keep America on Top of the World, podkládá Hallin příkladem profesní ideologie. Tvrdí, že ji Herman s Chomským berou jako „*falešné vědomí a jako takové ji z modelu přímo vylučují*“³⁸. Herman mu oponuje, že profesionalita a objektivita jsou zmatené a značně manipulovatelné koncepty. Podle něj se „*profesionalita v žurnalistice objevila v období, kdy novinový byznys začal být méně konkurenceschopným a více závislým na reklamě. Profesionalita nebyla aktivitou zaměstnanců proti majitelům novin, ale byla mnohými z majitelů aktivně podporována. Dala žurnalistice nálepku správnosti, která čtenáře*

³³ KLAEHN, Jeffery. A Critical Review and Assessment of Herman and Chomsky's Propaganda Model. *European Journal of Communication*. 2002, 17, 2, s. 147-182.

³⁴ GOLDING, P. MURDOCK, G. 2000. Culture, Communication and Political Economy. In: Curran, J. Gurevitch, M. Mass Media and Society. London: Arnold. s. 74.

³⁵ GOLDING, P. MURDOCK, G. 2000. Culture, Communication and Political Economy. In: Curran, J. Gurevitch, M. Mass Media and Society. London: Arnold. s. 74.

³⁶ HALLIN, Daniel. C. We Keep America on Top of the World. London: Routledge. 1994. s. 13.

³⁷ HALLIN, Daniel. C. We Keep America on Top of the World. London: Routledge. 1994. s. 13.

³⁸ HALLIN, Daniel. C. We Keep America on Top of the World. London: Routledge. 1994. s. 13.

zdanlivě ujišťovala, že zprávy nebudou ovlivněny zájmy vlastníků, inzerentů, nebo samotných novinářů.“³⁹

Podle Hallina se Herman s Chomským v Modelu propagandy zaměřují pouze na jednu funkci médií, a to na reprodukci hlavních koncepcí politického světa. Zapomínají přitom na další funkce médií. Mezi těmito funkcemi zmiňuje Hallin poskytování informací, které k dalšímu rozhodování využívají samotné elity. (Hallin, 1994)

Podle Philipa Schlesingera je Model propagandy velmi deterministická představa fungování médií, je prezentován jako naprosto předvídatelný – jeho závěry se dají předpovídat jako „*výsledky práce strukturálních determinací jeho pěti faktorů*“.⁴⁰

V prosinci roku 2003 vydal Edward Herman článek *The Propaganda Model: A Retrospective*, ve kterém shrnuje hlavní dosavadní kritiky Modelu propagandy a reaguje na ně. V jeho závěru pak také poukazuje na zvýšenou relevantnost většiny filtrů modelu.

Herman shrnuje hlavní kritiku Modelu propagandy do šesti skupin: konspirační teorie, Chomského lingvistika, opomenutí kontaktu se samotnými novináři, nevzetí v potaz profesionalitu a objektivitu novinářů, nevysvětlení neustávající opozice a rezistence a přílišnou mechaničnost a funkcionalističnost modelu stejně jako ignorování prostoru, kontroverze a vzájemného ovlivňování.

Jednou z velmi častých reakcí a kritik na Model propagandy bylo tvrzení, že se jedná o konspirační teorii. Herman s Chomským se snažili již v původním textu vysvětlit, že počítají s tím, že se takováto kritika objeví a aby se jí vyhnuli, tak věnovali několik stránek odmítnutí konspirace a snažili se ukázat, že model se dá nejlépe popsat jako systém řízeného trhu. (Herman, 2000) Podle Hermana kritika pramení hlavně z toho, že: „*zastánci médií nemohou snést představu, že instituční faktory mohou donutit „nezávislá“ média jednat jako lemmingové*“⁴¹, pokud se jedná o rozšiřující se

³⁹ HERMAN, Edward S. *The Propaganda Model: A Retrospective. Journalism Studies*. 2000, 1, 1, s. 101 - 112.

⁴⁰ SCHLESINGER, Philip. *From Production to Propaganda? Media, Culture, Society*. 1989, 11, 283, s. 283 – 306.

⁴¹ Slovo lemming pravděpodobně odkazuje k počítačové hře *Lemmings*, ve které postavičky, lemmingové, provádějí jeden za druhým naráz stejnou aktivitu, a to takovou, jakou jim hráč určí.

nepravdivou a dokonce hloupou propagandu; takovéto obvinění musí zavánět spiknutím.“⁴²

Carlin Romano viděl hlavní slabinu modelu v Chomského jazykových teoriích, o kterých si myslí, že vidí podstatu všech jevů zakotvenou hluboko v jejich strukturách. (Herman, 2000) Podle Hermana si ale nebyl vědom toho, že „*zakotvení společenského chování a jednání ve struktuře je hlavní myšlenkou moderní analýzy průmyslových společností, kterou Herman použil již v roce 1981 v knize Corporate Control, Corporate Power, a že za kapitolu, která v Manufacturing Consent představila Model propagandy, byl zodpovědný hlavně Herman.*“⁴³ Další kritikou Carlina Romana bylo údajné opomenutí kontaktu s novináři. Podle Hermana Romano bez nabídnutí jakýchkoliv důkazů tvrdí, že „*předpojatost v novinářských textech, kterou on a Chomsky kritizovali, mohla být velmi jednoduše odhalena, kdyby se zeptali novinářů na vysvětlení.*“⁴⁴ Herman ale tuto kritiku odmítá s tím, že s celou řadou novinářů mluvili. (Herman, 2000)

Kritika Waltera LaFebera a Daniela Hallina poukazuje na pokračující opozici vůči Reaganově politice ve Střední Americe, která je podle nich v rozporu s Modelem propagandy. Herman je ale odmítá s tím, že model má pouze popisovat to, jak se média chovají, nikoliv jaké mají účinky. (Herman, 2000)

Celá řada autorů vznesla kritiku týkající se přílišné „*mechaničnosti a funkcionalističnosti modelu a ignorování prostoru kontroverze a vzájemného ovlivňování*“⁴⁵. Herman zde zmiňuje hlavně Philipa Schlesingera, který podle něj jako jediný z kritiků „*shrnul součásti modelu a zároveň bere v úvahu důkazy pro jednotlivé filtry*“⁴⁶, které Herman s Chomským nabídl. Schlesingerova kritika spočívá v tom, že autoři nepřipustili jakékoliv vnější vlivy ani nenabídlí důkladnou analýzu způsobů, kterými „*ekonomická dynamika strukturuje rozsah a formu tiskových prezentací.*“⁴⁷ Herman model brání s tím, že „*pracuje s výjimečně ucelenými soubory událostí a chce pouze nabídnout široký rámec pro analýzu, který vyžaduje úpravu podle toho, kde je*

⁴² HERMAN, Edward S. The Propaganda Model: A Retrospective. *Journalism Studies*. 2000, 1, 1, s. 101 - 112.

⁴³ HERMAN, Edward S. The Propaganda Model: A Retrospective. *Journalism Studies*. 2000, 1, 1, s. 101 - 112.

⁴⁴ HERMAN, Edward S. The Propaganda Model: A Retrospective. *Journalism Studies*. 2000, 1, 1, s. 101 - 112.

⁴⁵ HERMAN, Edward S. The Propaganda Model: A Retrospective. *Journalism Studies*. 2000, 1, 1, s. 101 - 112.

⁴⁶ HERMAN, Edward S. The Propaganda Model: A Retrospective. *Journalism Studies*. 2000, 1, 1, s. 101 - 112.

⁴⁷ HERMAN, Edward S. The Propaganda Model: A Retrospective. *Journalism Studies*. 2000, 1, 1, s. 101 - 112.

*používán a dokonce i připouští, že v některých případech dokonce nemusí být aplikovatelný.*⁴⁸

Herman také poznamenává, že již v původním textu určili okolnosti, za jakých budou média relativně otevřená, a to zejména pokud se elity na nějakém problému neshodnou a zároveň ve společnosti existují skupiny, které jsou o daném problému dobře informované a mají zájem za něj bojovat. (Herman, 2000)

⁴⁸ HERMAN, Edward S. The Propaganda Model: A Retrospective. *Journalism Studies*. 2000, 1, 1, s. 101 - 112.

2. Terorismus

V současné době neexistuje žádná mezinárodně uznávaná definice terorismu. Pod pojmem terorismus si totiž nejen každý stát, ale prakticky i každý jednotlivec může představovat naprosto odlišné jednání. To, co jeden může považovat za boj za svobodu, se jinému může zdát jako terorismus. „*Terorismus má odlišný význam pro ty, kdo spravují stát a jsou zodpovědní za mír, pořádek a bezpečnost, pro diváky, kteří sledují televizi, rozhlas a noviny, pro ty, kdo se stali oběťmi terorismu či pro jejich příbuzné a pro teroristy samotné.*“⁴⁹ Na jedné definici, která by vyhovovala celému světu, nebo alespoň jeho většině a mohla se tak stát oficiální definicí terorismu je tedy velmi složité se shodnout.

Problém s definováním terorismu vidí i Dawn Rothe a Stephen Muzzatti. Podle nich jsou „*pojem terorismus a terorista velmi těžko definovatelné. Potíž v definování terorismu jsou jeho hanlivé konotace. Terorismus je subjektivní ve smyslu společenského a historického kontextu. Je také závislý na politické moci. Stát může posílit svoji moc, jestliže nepřátelé jsou označeni za teroristy. Terorismus je vykonáván pomocí zastrašování, nátlaku či nastolení strachu. Existuje také propagandistická definice terorismu, která odkazuje k teroristickému činu, který je spáchán našimi nepřáteli, proti našim spojencům, nebo nám samotným. To vede k protiteroristickým opatřením, která mohou být také definována jako terorismus a k dichotomii dnes bojovník za svobodu – zítra terorista. Podle Solomona (1999) je za definicí terorismu orwellovská logika. Bombové útoky zemí třetího světa jsou definovány jako terorismus, zatímco bombové útoky Spojených států jsou ctnostnými údery proti teroru.*“⁵⁰

Žádnou oficiálně platnou definici nemá ani Organizace spojených národů. V Mezinárodní konvenci o potlačení financování terorismu z roku 1999 sice terorismus označila jako „*akt za účelem způsobit smrt nebo vážnou újmu na zdraví civilní osoby nebo jakékoliv jiné osoby neúčastnící se aktivně bojů v rámci ozbrojeného konfliktu, pokud je cílem takového aktu, vyplývající z jeho povahy či kontextu, zastrašit obyvatelstvo nebo přinutit vládu či mezinárodní organizaci dělat určitou činnost, nebo*

⁴⁹ WHITTAKER, David J. Terrorism. Understanding the Global Threat. Harlow: Pearson Education Limited. 2007, p. 9.

⁵⁰ ROTHE, Dawn; MUZZATTI, Stephen L. Enemies Everywhere: Terrorism, Moral Panic, and US Civil Society. *Critical Criminology*. 2004, 12, s. 327 - 350.

*se naopak od ní zdržet*⁵¹ Tato definice byla nicméně vytvořena právě pro účely zmíněné konvence a nedá se tedy považovat za oficiální definici terorismu ze strany OSN.

Definicí terorismu tedy v současnosti existuje hned několik. Shoda často není ani v rámci jednoho státu. Ve Spojených státech amerických má například vlastní odlišnou definici FBI, ministerstvo vnitra i ministerstvo zahraničí. FBI definuje terorismus jako *„neoprávněné použití síly nebo násilí spáchaného skupinou nebo jednotlivcem, který má nějaké spojení se zahraniční mocí, nebo jehož aktivity přesahují státní hranice, proti lidem nebo majetku k zastrašení nebo vyvinutí tlaku na vládu, civilní populaci nebo nějaké její součásti k prosazování politických nebo společenských cílů.*⁵²

Ministerstvo obrany pak jako *„vypočítané použití nezákonného násilí, nebo hrozby nezákonným násilím k nastolení strachu, mající za cíl přinutit nebo zastrašit vlády či společnosti s úmyslem vynucení cílů, které jsou většinou politické, náboženské nebo ideologické.*⁵³

Definice Evropské unie je velmi obsáhlá. Je obsažena ve Společném postoji Rady EU o uplatnění zvláštních opatření v boji proti terorismu, který byl přijat krátce po teroristických útocích z 11. září – 27. prosince 2001. Teroristický čin definuje jako: *„úmyslné jednání, které může vzhledem ke své povaze nebo souvislostem závažně poškodit zemi nebo mezinárodní organizaci, definované jako trestný čin podle vnitrostátních právních předpisů, bylo-li spácháno s cílem:*

i) závažným způsobem zastrašit obyvatelstvo, nebo

ii) protiprávně přinutit vládu nebo mezinárodní organizaci, aby jednala určitým způsobem nebo aby se jednání zdržela, nebo

iii) závažným způsobem destabilizovat či zničit základní politické, ústavní, hospodářské nebo sociální struktury země nebo mezinárodní organizace. EU tyto útoky dále specifikuje. Uvádí, že se jedná například o útoky ohrožující lidský život či tělesnou integritu, únosy, rozsáhlé poničení veřejných zařízení, únos letadla, výroba, držení, získání, přeprava, dodání nebo užití zbraní, výbušnin nebo zbraní jaderných,

⁵¹ OSN [online]. 1999 [cit. 2010-04-27]. International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism. Dostupné z WWW: <<http://www.un.org/law/cod/finterr.htm>>

⁵² FBI [online]. 2009 [cit. 2010-01-15]. FBI. Dostupné z WWW: <<http://denver.fbi.gov/nfip.htm>>.

⁵³ About.com [online]. 2010 [cit. 2010-03-16]. Terrorism Issues. Dostupné z WWW: <About.com>.

biologických nebo chemických, jakož i výzkum a vývoj biologických a chemických zbraní, vypouštění nebezpečných látek zakládání požárů, narušení nebo přerušování dodávek vody, elektrické energie nebo jiného základního přírodního zdroje, jehož důsledkem je ohrožení lidských životů a vedení či účast na činnostech teroristické skupiny.“⁵⁴

V 80. letech 20. století byla světovou odbornou veřejností sestavena a přijata takzvaná Konsenzuální definice terorismu. Terorismus je v ní definován jako „*metoda boje, při které se terčem násilí stávají náhodné nebo symbolické oběti. Užíváním opakovaného násilí, nebo významné hrozby násilím jsou členové dané skupiny vystaveni permanentnímu strachu (teroru). Počet obětí je většinou pozorovatelů definován jako abnormální, což zase vytváří velké publikum i mimo cílovou skupinu teroru. Smyslem terorismu je buď paralyzovat cíl teroru za účelem vytvoření dezorientace a/nebo ochotě spolupracovat, nebo zmobilizovat sekundární cíle požadavků, nebo vyvolat pozornost.*“⁵⁵

Podle internetových stránek Národního kontaktního bodu pro terorismus Policie České republiky vychází definice, která je oficiálně uznávaná v České republice, ze skutkové podstaty trestného činu „*teroristický útok*“, která je uvedena v trestním zákoně. Podle ní lze terorismus definovat jako „*užití násilí nebo hrozba násilím za účelem vyvolání pocitu strachu ve společnosti, s cílem dosažení určitých, zpravidla politicky motivovaných cílů.*“⁵⁶

Jak jsem již zmínila výše, definic terorismu je mnoho. Všechny ale mají společné určité prvky.

- násilí
- smrt, či vážná újma na zdraví
- oběti z řad civilistů
- motivem je dosažení určitých (většinou politických) cílů

54 přesné znění na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001E0931:CS:HTML>

55 *Definitions of Terrorism* [online]. 2009 [cit. 2010-04-27]. Definitions, Typologies and Types of Terrorism. Dostupné z WWW: <<http://www.apsu.edu/oconnort/3400/3400lect01.htm>>.

56 *Policie České republiky* [online]. 2010 [cit. 2010-04-27]. Národní kontaktní bod pro terorismus. Dostupné z WWW: <<http://www.policie.cz/clanek/narodni-kontaktni-bod-pro-terorismus.aspx?q=Y2hudW09Mg%3d%3d>>.

- pomoci k tomu má zastrašení obyvatelstva či přinucení vlády k určitému jednání

Na čem je dále složité se shodnout, jsou motivy, které teroristy k útokům vedou. Dají se rozdělit do tří hlavních skupin na motivy politické, ideologické a náboženské. Jak ale upozorňuje David Whittaker, tyto důvody „nemusí vždy vyústit v násilí. Zároveň mnoho teroristů, kteří nechtějí být touto nálepkou označeni, zdůrazňuje, že ten, kdo si zvolil násilí, nebyli oni, nýbrž protistrana.“⁵⁷

2.1 Historický vývoj terorismu

Terorismus se v určité podobě objevuje již v období starého Říma. V prvním století před naším letopočtem ohrožovali římskou provincii Judaeu Zélóti a vzbuzovali strach v jejím obyvatelstvu. V jejich počínání byly jak náboženské, tak i nacionalistické rysy. Bojovali proti římskému státnímu zřízení a proti židům. (Whittaker, 2007)

Termín teror byl poprvé použit v souvislosti s jakobínskou represí v období Francouzské revoluce v 18. století. Individuální formu terorismus získal v průběhu 18. a 19. století. V tomto období posilují nejrůznější anarchistická, nacionalistická a nihilistická hnutí. Další etapa pak začíná po konci druhé světové války. V tomto období mezi skupinami převažuje ideologická (Frakce rudé armády v Německu či Rudé brigády v Itálii) a politická (nacionalistická) orientace (ETA, IRA). (Waisová, 2003)

Velkým společenským problémem začal terorismus být podle Noama Chomského v 80. letech 20. století. (Chomsky, 2002) Pro terorismus v podobě, jakou známe dnes, se vžilo označení moderní terorismus či nový mezinárodní terorismus. Jeho hlavními předpoklady byl „konec bipolární konfrontace, změna vztahů přátelství-nepřátelství a rozpad státních struktur a dezintegrace řady mnohonárodních států, které byly vytvořeny po Druhé světové válce.“⁵⁸ Nový terorismus využívá veškerých výhod současného, globálního, světa, jako jsou prostupné hranice mezi státy, moderní technologie a s nimi spojená možnost rychlé a anonymní komunikace, či celosvětové finanční toky. Tento nový terorismus využívá stále méně tradičních zbraní. Místo toho se zaměřuje na zbraně hromadného ničení, civilní prostředky (například letadla) a sebevražedné atentátníky. Hledá a využívá symbolické cíle, cíl útoku a jeho oběti spolu

⁵⁷ WHITTAKER, David J. Terrorism. Understanding the Global Threat. Pearson Education Limited, Harlow. 2007. s. 84.

⁵⁸ WAISOVÁ, Šárka. *Současné otázky mezinárodní bezpečnosti*. Dobrá Voda u Pelhřimova : Aleš Čeněk, 2003. OSN a řešení konfliktů v mezinárodních vztazích, s. 137.

často vůbec nemají žádnou souvislost, velmi důležité je pro tyto teroristy získat pozornost médií a vyvolat strach obyvatel a škoda, kterou způsobí, mnohonásobně převyšuje náklady vynaložené na útok. (Waisová, 2003)

Jak tedy vidíme „*terorismus je v našem světě přítomen již velmi dlouho a nikdy zcela nevyumizí.*“⁵⁹

2.2 Al-Kajda

Hlavním, či lépe řečeno, nejznámějším představitelem této nové podoby terorismu je v současné době síť Al-Kajda (původem) saúdskoarabského miliardáře, Usámy bin Ládina. Zároveň konflikty v obou mnou sledovaných obdobích s Al-Kajdou, jakožto globálně nejznámější a nejobávanější teroristickou sítí té doby, alespoň okrajově, souvisejí. Je zde tedy vhodné ji alespoň stručně představit.

Počátky této teroristické sítě sahají do konce 80. let minulého století (přesné datum vzniku Al-Kajdy nelze určit, nicméně vzhledem k tomu, že je známa schůzka Usámy bin Ládina s ostatními spolubojovníky z 20. srpna 1988 se ví, že tou dobou skupina již existovala), kdy se v průběhu sovětské invaze do Afghánistánu Al-Kajda objevila jako jedna z mnoha militantních skupin. V pákistánském Pěšaváru založil Usáma bin Ládín militantní skupinu, která měla zformovat „mezinárodní armádu“ pro sjednocení světové muslimské populace.⁶⁰

Vznikla ze skupiny Maktab al-Khiamat (MAK), kterou založil v roce 1984 Abdul Azzam spolu s Usámou bin Ládínem. Skupina rekrutovala a trénovala mudžahedýny na boj proti sovětské invazi v Afghánistánu. Usáma bin Ládín byl hlavním zdrojem peněz pro organizaci. Dával jí peníze jak ze svých zdrojů, tak i od sponzorů, které sám sháněl.⁶¹ Po odchodu sovětských vojsk z Afghánistánu někteří dobře vycvičení a vyzbrojení mudžahedýni chtěli opustit afghánské území a jít pomáhat muslimům, kterým se děje příkoří jinde ve světě, především v Izraeli a Kašmíru. Ke snazší organizaci těchto akcí vzniklo několik podobných a vzájemně propojených skupin.^{62 63} A jednou z nich byla právě Al-Kajda. V tomto období došlo k zásadní neshodě mezi bin

⁵⁹ GORDON, P.H. Can he War on Terror be Won?. *Foreign Affairs*. 2008, 6, s. 53-66.

⁶⁰ Celý článek na <http://www.guardian.co.uk/world/interactive/2009/sep/10/al-qaida-five-ages-terror-attacks>

⁶¹ Celý článek na: <http://middleeastfacts.com/middle-east/al-qaeda-al-queda.php>

⁶² Celý článek na: http://en.wikipedia.org/wiki/Al_Qaeda

⁶³ Wikipedie je jako zdroj informací využita na více místech této práce. Podle mých informací je na Wikipedii podíl chyb takřka srovnatelný s podílem chyb v encyklopedii Britannica. Myslím si tedy, že informace získané z Wikipedie jsou poměrně důvěryhodné.

Ládinem a Azzamem. Bin Ládin chtěl totiž rozsáhlou síť dobrovolníků, kterou v rámci MAK vytvořili poslat zpět do jejich domovských zemí, kde by se měli postupně pokusit svrhnout jejich světské prozápadní vůdce. Azam byl naopak přívržencem myšlenky, aby se Al-Kajda stala silnou organizací s rychlou schopností reakce na situace, ve kterých by hrozilo nebezpečí muslimům kdekoliv ve světě. Azzam byl 24. listopadu 1989 i se svými syny zavražděn po cestě na večerní motlitby do mešity, došlo k výbuchu bomby nastražené v jeho automobilu. Skupina MAK se rozpadla, velká část jejích členů se přidala do nově založené skupiny – Al-Kajdy.⁶⁴

Poté, co se sovětská vojska stáhla z Afghánistánu, se Usáma bin Ládin vrátil zpět do Saúdské Arábie, tedy do své rodné země. V průběhu války v Perském zálivu v letech 1990-1991 nabídl saúdské královské rodině, že mudžahedýni mohou pomoci s ochranou hranic a hlavně ropných polí před případným vpádem irácké armády. Král dal nicméně přednost pomoci Američanů, což bin Ládin velmi rozhněvalo. Veřejně proti královské rodině vystoupil, za což byl vyhnán do exilu v Súdánu.⁶⁵ Přibližně mezi lety 1992 a 1996 měla tedy Al-Kajda základnu v Súdánu. Mezitím, v roce 1993, se bin Ládin se saúdskou královskou rodinou rozešel úplně, a to poté, co Saúdská Arábie podpořila dohody z Osla, které měly být začátkem k míru mezi Izraelem a Palestinou. „*Kvůli neustávající kritice krále Fahda zbavila Saúdská Arábie bin Ládin saúdského občanství a přinutila jeho rodinu, aby ho přestala finančně podporovat.*“⁶⁶

Poté, co se vlády v Afghánistánu ujal Táliban (původní členové byli absolventi madras – islámských náboženských škol. Zprvu se rekrutovali téměř výhradně z řad afghánských přesídlenců, kteří po sovětské invazi uprchli do Pákistánu a byli tam přijati do výcvikových táborů. Do Afghánistánu se pak začali vracet v roce 1994.) a Usáma bin Ládin byl v roce 1996 na základě tlaku ze strany USA a Egypta kvůli několika atentátům na egyptském území vyhoštěn ze Súdánu, přesídlil se do Afghánistánu. Al-Kajda zde požívala všemožných výhod, byla chráněncem Tálibanu a dokonce se jí dostalo i jisté míry legitimacy – jakožto součásti ministerstva obrany. V roce 1998

⁶⁴ Celý článek najdete na: http://en.wikipedia.org/wiki/Maktab_al-Khidamat

⁶⁵ Celý článek najdete na: <http://www.nytimes.com/2001/12/27/world/a-nation-challenged-saudi-arabia-holy-war-lured-saudis-as-rulers-looked-away.html?pagewanted=3>

⁶⁶ Al Qaeda In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida): Wikipedia Foundation, 25.9.2001, 8.1.2008 [cit. 2010-04-11]. Dostupné z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Al_Qaeda>.

Usáma bin Ládín vyhláší svatou válku Spojeným státům americkým, když zakládá Světovou frontu džihádu proti židům a křižákům.⁶⁷

Od počátku, kdy bin Ládín Al-Kajdu převzal, bylo jeho hlavním cílem převést džihád do dalších částí muslimského světa – hlavně tam, kde podle něj nebyla islámská víra dostatečně čistá, dalším cílem bylo bojovat proti USA, na kterých bin Ládínovi vadilo, že rozmístily své jednotky na území Saúdské Arábie (od války v Perském zálivu až do roku 2003 měly USA v Saúdské Arábii rozmístěno asi 6000 vojáků) a také je vinil ze vzniku státu Izrael. V říjnu roku 1996 vyhlásil bin Ládín džihád proti Spojeným státům Americkým a v roce 1998 spolu s Ajmanem al-Zawahirim založili Mezinárodní islámskou frontu džihádu proti židům a křižákům, skrz kterou vyhlásili „*fatvu, která přikazuje muslimům zabít Američany a jejich civilní i vojenské spojence at' jsou v jakékoliv zemi*“.⁶⁸

⁶⁷ Celý článek na:

<http://www.ict.org.il/Articles/tabid/66/Articlsid/802/currentpage/1/Default.aspx?ArticlsSearch=Soviets+in+Afghanistan>

⁶⁸ WHITTAKER, David J. *Terrorism. Understanding the Global Threat*. Harlow : Pearson Education Limited, 2007. *Terrorism and Religion*, s. 110.

3. Morální panika

Termín morální panika označuje stav, kdy společnost reaguje na prezentovanou hrozbu mnohem silněji, než by vzhledem k závažnosti dané události bylo přiměřené. Charakterizuje ji tedy disproportionálnost mezi reálnou a vnímanou hrozbou, kdy reálná hrozba je mnohem menší než vnímaná. (Goode, Ben-Yehuda 1994) Na základě obav z oné hrozby dojde k zesílení odporu vůči určité skupině obyvatel a k jejich identifikaci jakožto „lidských ďáblů“⁶⁹, tedy deviantů, kteří jsou příčinou hrozby a kterých je důvod se obávat. Jejich chování i zlo, které páchají, se společnosti jeví jako natolik nebezpečné a problematické, že panuje všeobecná shoda na tom, že „*musejí být podniknuty vážné kroky, aby se jejich chování dalo lépe kontrolovat, aby byli zločinci potrestáni a aby byla napravena škoda.*“⁷⁰ Další charakteristikou morální paniky je její nestálost. Morální paniky se mohou objevit a zase zmizet velmi náhle a prakticky kdykoliv. Zároveň, abychom mohli hovořit o morální panice, si musí vážnost hrozby ze strany deviantů připouštět většina společnosti, což ale neznamená, že morální panikou musí být zasažena celá společnost. (Goode, Ben-Yehuda, 1994) Tento koncept byl v minulosti již několikrát použit k definování nejrůznějších společenských problémů, jako byly například tažení proti drogám, obavy z nemoci AIDS či vlna strachu z pouliční kriminality.

Všeobecné principy vzniku a průběhu morální paniky popsal v roce 1973 Stanley Cohen:

„Podmínky, příhody, osoby, či skupiny osob jsou z ničeho nic definovány jako hrozba společenským hodnotám a zájmům; jejich podstata je masovými médii prezentována ve stylizované a stereotypizované podobě; editory, biskupy, politiky a dalšími „správně smýšlejícími“ lidmi jsou vystavěny morální barikády; společensky uznávaní experti vyslovují svoje diagnózy a možná řešení; vytvoří se způsoby, jakými se s těmito hrozbami vyrovnat; daný jev se potom vytratí, nebo zdegeneruje a stane se ještě viditelnějším. Někdy je objekt paniky úplná novinka, jindy je to něco, co již dlouho existuje, ale z ničeho nic se objeví ve středu pozornosti. Někdy panika odezní a je zapomenuta, s výjimkou folkloru a kolektivní paměti, jindy má mnohem vážnější a

⁶⁹ termín Stanleyho Cohena, s jeho českým překladem jsem se setkala jen jednou a to ve formě „lidový ďábel“, nicméně si myslím, že vzhledem k významu pojmu je mnohem přesnější jej překládat jako „lidský ďábel“

⁷⁰ GOODE, Erich; BEN-YEHUDA, Nachman. *Moral Panics: The Social Construction of Deviance*. Malden : Blackwell Publishing, 1994. *Moral Panics: An Introduction*, s. 31.

*déletrvající odezvy a může dokonce vyprodukovat změny, například v právní a sociální politice nebo dokonce i ve způsobu, jakým společnost vnímá sama sebe.*⁷¹

Podle této Cohenovy definice jsou tedy klíčovými složkami morální paniky:

- situace, osoba či skupina osob jsou definovány jako hrozba
- skrz masová média dochází ke zjednodušování a stereotypizaci problému
- zvyšující se úroveň zájmu ze strany veřejnosti, lidé přesvědčení o správnosti svého smýšlení vytvářejí pomyslné barikády
- experti navrhuující řešení a nalezení způsobu, jak se s problémem vyrovnat
- panika se pak vytratí, nebo zdegeneruje a zároveň se stane ještě viditelnější tím, že vyústí v nejrůznější změny

Termín morální panika se poprvé objevil v eseji Jocka Younga v roce 1971. Young zkoumal zájem veřejnosti o zvyšující se užívání drog. Došel k závěru, že *„morální panika okolo užívání drog má za následek zakládání policejních protidrogových oddílů, v důsledku čehož se zvyšuje počet zatčení souvisejících s drogami.*⁷² Již Young tedy poukázal na jakýsi spirálový efekt, který u morální paniky nastává zapojením médií, veřejnosti a státních orgánů. Samotný koncept byl pak představen a podrobněji rozpracován o rok později (1972), v knize Stanleyho Cohena *Folk Devils and Moral Panics*. V knize se Cohen věnoval reakcím médií, veřejnosti a různých společenských institucí na nepokoje mladých Britů v průběhu velikonočních prázdnin v roce 1971 v jihoanglickém pobřežním městě Clacton. Klíčovou roli v informování a zároveň i šíření morální paniky zde sehrála právě média. Přestože šlo jen o menší, dalo by se říci nijak významnou, událost, média z ní udělala senzaci a demonizovala mladé lidi, kteří se stali jejími účastníky.

⁷¹ COHEN, Stanley. *Folk Devils and Moral Panic. The Creation of Mods and Rockers*. Oxford : Robertson, 1980. Introduction, s. 9.

⁷² THOMPSON, Kenneth. *Moral Panics*. London: Routledge, 1998. s. 7.

3.1 Média a morální panika

„Ačkoliv se bez nich hony na čarodějnice obešly, současné morální paniky jsou nemyslitelné bez médií.“⁷³

Média tedy hrají při tvorbě a šíření morální paniky velmi důležitou, dalo by se říci až klíčovou, roli. Což vyplývá z jejich postavení – pro většinu lidí jsou právě média hlavním zdrojem informací.

Koncept morální paniky není v českých mediálních studiích téměř vůbec rozpracován. Věnoval se mu PhDr. Jaromír Volek, Ph.D. z katedry mediálních studií a žurnalistiky brněnské Masarykovy univerzity. Přitom právě média jsou pro vznik a šíření morální paniky velmi důležitá. *„Tím, že spoludefinují morální kontury společnosti a posouvají tak veřejnou percepci hranic morálky, otevírají současně i prostor k symbolickému vylučování deviantních projevů. Média tak zostrují naši citlivost vůči ohrožení řádu a stability.“⁷⁴* Díky médiím se pak děj kolem události odehrává, dalo by se říci, v začarovaném kruhu. *„Novináři informují o události a tím ji klasifikují jako společensky významnou otázku – ve většině případů dokonce jako problém. Jiní novináři začnou se zvýšenou citlivostí vnímat podobné příběhy a začnou o nich informovat - tím vzniká dojem závažného a narůstajícího problému.“⁷⁵*

Jaromír Volek popisuje logiku vzniku a šíření morální paniky následovně:

„Mediální zkreslování dané události, které se opírá o zveličování negativních dopadů. Svou roli zde hraje forma prezentace, kterou charakterizují bombastické titulky či televizní headliny, melodramatický slovník a záměrné posilování těch elementů story, které jsou chápány jako zpravodajské.“

Druhou typickou strategií jsou negativní predikce, které se řídí logikou „a bude hůř“, a vyvolávají dojem, že to nejhorší teprve přijde. Zpravodajská média tak posilují očekávání dramatičnosti a následujících událostí a přitahují zájem publika.

Poslední technikou uplatňovanou zpravodajskými médii při inventarizaci problému je symbolizace, která zdůrazňuje některé klíčové znaky a odlišnosti nositelů

⁷³ CRITCHER, Chas. *Moral Panics and the Media*. Buckingham: Open University Press, 2003. No news is Good News: The Role of the Media, s. 131.

⁷⁴ VOLEK, Jaromír. Konstrukce morální paniky a sociální exkluze. *Sociální studia*. 2000, 5, s. 97-113.

⁷⁵ MCNAIR, Brian. *Sociologie žurnalistiky*. Praha: Portál, 2004. Účinky žurnalistiky, s. 59.

*údajného deviantního chování. Tato akcentace některých symbolů nezřídka nemá neutrální zabarvení, ale upozorňuje na nepřijatelnost či jinakost narušitelů řádu.*⁷⁶

3.2 Modely vzniku morální paniky

Jak panika vzniká a kdo má na jejím vzniku zájem? V roce 1994 představil Erich Goode a Nachman Ben-Yehuda tři modely. Jeden tvrdí, že to, co odstartuje vlnu morální paniky je zvýšený zájem veřejnosti o daný problém. Podle druhého modelu mají na vzniku morální paniky největší zájem elity, které záměrně vyvolávají strach a paniku ve společnosti. Třetí model zase tvrdí, že morální paniku vyvolávají zájmové skupiny. Při spouštění morální paniky ale hrají důležitou roli nejružnější zájmy – politické, ekonomické, i různé další. Tyto zájmy se projevují na skupinové i individuální úrovni. (Volek, 2000) V následující části tři modely vzniku morální paniky představím.

3.2.1 Model lid-společnost (The Grasroots Model)

Původcem morální paniky je podle tohoto modelu veřejnost, společnost jako celek. Morální panika je pak výrazem strachu z vnímaného zla prostupujícím skrz celou společnost. Zájem, který se o problém vzedne v dalších oblastech (jako jsou média, politické debaty, nátlakové skupiny) je výrazem zájmu panujícího ve společnosti jako celku. (Goode, Ben-Yehuda 1994)

3.2.2 Model elity-společnost (The Elite-engineered Model)

Podle tohoto modelu jsou původcem morální paniky elitní skupiny. Ty záměrně a vědomě vyvolávají kampaně za účelem vzbuzení a udržení zájmu, strachu a paniky v části společnosti. Týkají se témat, o kterých si myslí, že nejsou nijak zvlášť škodlivá pro společnost jako celek. Většinou je účelem takovéto kampaně odvést pozornost od skutečných problémů, jejichž řešení by ohrozilo nebo podkopalo zájmy elity. Podle Stuarda Halla byla takovou kampaní pouliční přepadávání ve Velké Británii na počátku 70. let 20. století. Strach a zájem o pouliční zločin vzrůstal v období, kdy jeho případů nepřibývalo. Podle Halla bylo cílem této kampaně dosáhnout všeobecného uznání právní úpravy týkající se práva a pořádku a odvrácení pozornosti od prohlubující se ekonomické recese, která měla za následek krizi britského kapitalismu. (Goode, Ben-Yehuda 1994)

⁷⁶ VOLEK, Jaromír. Konstrukce morální paniky a sociální exkluze. *Sociální studia*. 2000, 5, s. 97-113.

3.2.3 Model zájmové skupiny – společnost (Interest-group Theory)

Tento model je nejčastěji využívaným přístupem k morální panice. Podle něj je sice společenské postavení či majetek aktérů důležitý, nicméně morální panika nezačíná ani od elit ani od prostého lidu, ale od středu společnosti, kde se nacházejí profesní spolky, policie, média či náboženské skupiny. O to, aby média věnovala určitému problému pozornost, o změnu jejich úhlu pohledu na danou problematiku a o schválení přísnějších legislativních úprav a dalších změn v tomto modelu vzniku morální paniky usilují zájmové a profesní skupiny. Cílem jejich snažení může být buď prosazení nějakého cíle, o kterém věří, že je prospěšný, někdy ale jde jen o to, aby na sebe skupina upozornila, případně aby zvýšila svoji prestiž. (Goode, Ben-Yehuda, 1994)

Abychom mohli hovořit o morální panice, musí být podle Goodeho a Ben-Yehudy splněno alespoň těchto pět kritérií:

- zájem o problém
- nepřátelství
- shoda
- disproportionality
- nestálost

Zvýšená úroveň zájmu o problém by měla být měřitelná pomocí výzkumů veřejného mínění, zvýšenou pozorností médií, navrhovanou legislativou a podobně. Členové skupiny, proti které se objevuje zvýšená míra nepřátelství, jsou označeni za nepřátele. Následně se společnost rozdělí na nás – dobré a je – špatné. Na základě tohoto rozdělení dojde k označení lidských ďáblů. Je také zapotřebí veřejné shody (ať už společnosti jako celku nebo jen její určité části) ohledně celospolečenské hrozby deviantních skupin. Hrozba je prezentována jako mnohem závažnější a mohlo by se zdát, že individuů, představujících hrozbu je podstatně více, než ve skutečnosti. Jako poslední kritérium autoři zmiňují nestálost, kterou jsou morální paniky charakterizovány. Mohou se objevit a zase zmizet velmi náhle. (Goode a Ben-Yehuda, 1994)

Podle Dawna Rotheho a Stephena Muzzatiho musí být ve společnosti přítomno šest prvků, aby mohla morální panika vzniknout. Důležitou roli ve vzniku a šíření

morální paniky mají vymahači práva, kteří sami sebe prezentují jako „*onu tenkou hranici, která odděluje pořádek a civilizaci od vzpoury a anarchie.*“⁷⁷ Od těchto skupin či organizací, zejména policie, státních zástupců a soudců se očekává, že rozpoznají a potrestají lidské d'ábly, tedy narušitele společenského pořádku, ze kterých je potřeba mít strach. Autoři neopomíjejí ani roli médií. Mediální pokrytí určitých druhů deviantního či kriminálního chování, je podle nich většinou zdeformované, má za cíl zveličit vážnost incidentu a vzbudit zdání, že je mnohem ohavnější a častější, než ve skutečnosti je. Dalšími důležitými aktéry morální paniky jsou politici. Potřebují se zavděčit veřejnému mínění a tak se často přidávají k tisku a vymahačům práva v boji proti zlu páchanému lidskými d'ábly. (Rothe, Muzzatti, 2004) Jejich reakce na zločin a na jeho omezení jsou často charakterizovány „*upjatostí a politikou vzteku.*“⁷⁸ Posledním, a zároveň asi i nejdůležitějším, aktérem morální paniky je veřejnost. „*Úspěch médií, politiků, vymahačů pravidel a zprostředkovatelů morálky při tvorbě a udržení morální paniky je skutečně závislý na tom, jak úspěšně rozhněvají veřejnost a zařídí její podporu v boji proti lidským d'áblům.*“⁷⁹ Po veřejnosti se v tuto chvíli chce hlavně, aby vyjádřila podporu vymahačům pravidel a opovržení lidskými d'ábly, aby sledovala mediální pokrytí problému a čekala na to, jak politici problém vyřeší. (Rothe, Muzzatti, 2004)

Znamená to tedy, že na vzniku a šíření morální paniky má svůj podíl celá společnost, ať už vzejde od kterékoliv její části. Zmiňovanými šesti prvky, které jsou ke vzniku morální paniky potřebné, jsou:

- lidští d'áblové
- vymahači práva
- média
- politici
- nátlakové skupiny
- veřejnost

⁷⁷ ROTHE, Dawn; MUZZATTI, Stephen L. Enemies Everywhere: Terrorism, Moral Panic, and US Civil Society. *Critical Criminology*. 2004, 12, s. 327-350.

⁷⁸ ROTHE, Dawn; MUZZATTI, Stephen L. Enemies Everywhere: Terrorism, Moral Panic, and US Civil Society. *Critical Criminology*. 2004, 12, s. 327-350.

⁷⁹ ROTHE, Dawn; MUZZATTI, Stephen L. Enemies Everywhere: Terrorism, Moral Panic, and US Civil Society. *Critical Criminology*. 2004, 12, s. 327-350.

3.3 Vývoj představ o morální panice

„Zdá se, že společnost se čas od času podřizuje obdobím morální paniky.“⁸⁰

Morální paniky, i přestože tehdy ještě nebyly vědecky popsány, se ve společnosti objevují již od pradávna.

„Projevy, které můžeme označit jako morální paniku, jsou neodmyslitelnou součástí historie lidského rodu. Po staletí se objevují periodické vlny úzkostných a násilných reakcí, které se týkají obecně obav z narušení sociálního, politického či kulturního *statu quo*, respektive tradičních hodnot rodiny zákonnosti a řádu. Takové ohrožující chování je pak diagnostikováno jako asociální či deviantní a následně jsou hledány mechanismy, jak podobné projevy eliminovat.“⁸¹

Poté, co se na počátku 20. století lidé začali ve větší míře stěhovat do velkých měst, kde se následovně začali potkávat jedinci z různých společenských tříd, začaly vyšší třídy vnímat příslušníky tříd nižších jako určitou hrozbu svému společenskému postavení. Jako hrozba slušnému chování byla často chápána populární kultura. Buržoazie pak začala poukazovat na rozdíly mezi dobrou a špatnou kulturou, aby si udržela svou privilegovanou pozici. V tomto období způsobovaly morální paniku právě obavy ze špatné kultury, které byly jednak výrazem třídních rozdílů a jednak měly za cíl vzdělávat pracující třídu. Po druhé světové válce, kdy začali mladí lidé být svébytnou společenskou skupinou, zase vznikaly (a způsobovaly morální paniku) nejrůznějších subkultury mladých, které představovaly určité životní styly, hodnoty a představ. Příkladem byli rockeři (mládež z pracující třídy) nebo hippies (mládež ze střední a vyšší třídy). (Bulc, 2002) Morální paniku v 80. a 90. letech charakterizoval její častý výskyt a krátké trvání, „*de facto můžeme hovořit o stavu permanentní a neprostupující přítomnosti různých forem morální paniky.*“⁸² Další charakteristikou morálních panik z tohoto období je šíře jejich tematického záběru. Od čistě rodinných či genderových témat se dostává k právům menšin, problematice nemoci AIDS či k ekologii. (Volek, 2000) V 90. letech je morální panika stále způsobována hrozbami normám a myšlenkám světa dospělých. Tyto hrozby jsou buď spojeny s konzumací „špatné kultury“ ze strany

⁸⁰ COHEN, Stanley. *Folk Devils and Moral Panics. The Creation of the Mods and Rockers*. Oxford : Robertson, 1980. s. 9.

⁸¹ VOLEK, Jaromír. Konstrukce morální paniky a sociální exkluze. *Sociální studia*. 2000, 5, s. 97-113.

⁸² VOLEK, Jaromír. Konstrukce morální paniky a sociální exkluze. *Sociální studia*. 2000, 5, s. 97-113.

dětí z pracujících tříd a jejich agresivním chováním, nebo rostoucí maskulinizací a feminizací určitých částí kultury mladých. (Bulc, 2002)

3.4 Kritiky morální paniky

Navzdory tomu, že koncept morální paniky je oblíbeným tématem výzkumů, v posledních deseti letech se začínají objevovat i jeho kritiky. „*Termín panika je označován jako zavádějící, protože naznačuje jedincovu mentální reakci na vnímanou hrozbu místo komplexní společenské reakce na ni. Druhá kritika je zacílena na výzkumníky, používající tento koncept. Tito analytici, kteří používají pojem morální paniky, podle názoru kritiků, upřednostňují cíl, elitistický názor a tudíž vždy vybírají stranu, která má být hájena. Zatřetí, pojem morální panika se také dostal do populárního užívání, které je hodně vzdálené jeho původům. Termín je nyní široce užíván médii k zobrazení nejrůznějších událostí a trendů. Čtvrtá kritika problematizuje mediální účinky na publika ve světle tezí o aktivním publiku a zasazuje se o hlubší kvalitativní výzkum reakcí publika na senzační zprávy v případech morální paniky.*“⁸³ Podle Kennetha Thompsona je na morální panice nejspornější požadovaná disproporcionalita hrozby. (Thompson, 1998)

„*Byli bychom naivní, pokud bychom si mysleli, že panika nějakým způsobem zaplavuje celou společnost tím způsobem, že všichni členové dané společnosti jsou jí bez ustání posedlí.*“⁸⁴

⁸³ BULC, Gregor. Kill the Cat Killers: Moral Panic and Juvenile Crime in Slovenia. *Journal of Communication Inquiry*. 2002, 3, s. 300-325.

⁸⁴ GOODE, Erich; BEN-YEHUDA, Nachman. *Moral Panics: The Social Construction of Deviance*. Malden : Blackwell Publishing, 2003. Moral Panics: An Introduction, s. 42.

4. Ideologie

4.1 Pokus o definici pojmu ideologie

Termín ideologie je nesnadné definovat. Pojem ideologie totiž má celou řadu různých významů. (Eagleton, 1991) „*Ideologie lze definovat jako základní systémy poznávání. Organizují postoje a reprezentace sdílené členy určité skupiny.*“⁸⁵ Ideologie jsou tedy ve své podstatě sdílené skupinami. S ideologií, která funguje jako způsob legitimizace či zastírání vlivu ve společnosti, může být (a bývá) spojena každá skupina, která je u moci či jinak ostatním skupinám dominuje. Pokud jedna skupina dominuje ostatním, ideologie mají dvojí funkci – udržet nebo potvrdit status quo a zároveň podávat základní poznávací rámec pro argumenty k přesvědčení jak vlastních členů, tak i všech ostatních, o správnosti, přirozenosti či jiné legitimitě této situace. (van Dijk, 2000) V současné době jsou obecně za ideologii považovány hodnoty a představy, které jsou produkovány a šířeny státními orgány, a které slouží k reprodukování společenského pořádku tím, že zajišťují věrnost jedinců těmto pořádkům. (Hall, 1996)

Jakmile dominantní ideologii přijmou skupiny i jejich členové jako odraz svých vlastních zájmů, tužeb a cílů, nebo jako reprezentaci přirozeného nebo jiného legitimního společenského pořádku, může se tato ideologie proměnit v přesvědčení a lidé je mohou začít brát buď jako samozřejmost, nebo jako všeobecně uznávanou pravdu. V množství klasických přístupů jsou ideologie typicky popisované jako falešné, špatné, zavádějící a jako takové odporující pravdě a vědomostem. Podle van Dijka má ideologie kromě negativních funkcí (služba k legitimizování moci a nerovnosti, ukrýt, zakrýt či jinak zatemnit pravdu, realitu, nebo objektivní materiální podmínky existence nebo zájmy společenských formací) také některé pozitivní funkce. Například pozitivně slouží k posílení dominantních skupin, k vytvoření solidarity, k organizování boje a podpoře opozice. (van Dijk, 2000)

Lze tedy říci, že ideologie slouží členům skupin k vysvětlení jejich každodenního života. Na základě historických důkazů lze usuzovat, že ideologie jsou vymyšleny a propagovány odshora dolů. Úzká skupina vůdců, intelektuálů, nebo „ideologů“ zformuluje ideologické principy skupiny. Takové ideologie jsou pak prezentovány a za pomoci členů skupiny rozšiřovány do celé společnosti. K prostředkům komunikace a veřejnému diskurzu, který dovoluje propagaci a reprodukci ideologií, ale mají přístup

⁸⁵ VAN DIJK, Teun A. Discourse Semantics and Ideology. *Discourse Society*. 1995, 2, s. 243-289.

jen vůdci nebo další elity. Tím se zabraňuje jiným členům skupiny v prezentaci a šíření jejich vlastní ideologie, odlišné od té dominantní. Ideologie jsou ve společnosti vytvářeny a reprodukovány pomocí různých forem textu. (van Dijk, 1995)

4.2 Vývoj konceptu ideologie

4.2.1 Destutt de Tracy a vznik pojmu

Pojem ideologie byl původně představen v roce 1796 Destuttem de Tracym⁸⁶, jako označení pro jím stvořenou novou vědu, která se měla zabývat systematickou analýzou idejí a pocitů. Podle něj je ideologie jen součástí zoologie, v rámci nauky o lidském zvířeti. (Eagleton, 1991) Na konci roku 1795 spolu se svými spolupracovníky založil Národní institut (Institut National), jako nástupce královských akademií zrušených Robespierrem. Kromě Akademie věd a Oddělení literatury a umění, měl Institut i Oddělení morálních a politických věd. Hlavní sekce posledně jmenovaného oddělení se věnovala analýzám pocitů a idejí. (Thompson, 1995) „*Smysl a odkaz původně zamýšlené přední vědy, která by nabídla základnu pro vědeckou znalost a umožnila by přirozenou regulaci společnosti, se ale postupem času začal měnit. Přestal odkazovat pouze k vědě idejí a začal odkazovat také na ideje samotné.*“⁸⁷

4.2.2 Marxův koncept ideologie

Dílo Karla Marxe zaujímá jedno z nejdůležitějších míst v historii konceptu ideologie. Díky Marxovi dosáhl koncept nového postavení jako kritický nástroj a jako součást nového teoretického systému. Nové vnímání ideologie počíná Marxovým a Engelsovým pojetím šíření idejí ve spojení s třídami. Tato nová koncepce se jasněji objevuje v roce 1859 v předmluvě k Marxově knize Příspěvek ke kritice politické ekonomie, ale i v dalších dílech. Na ideologii se zde dívá jako na závislou a odvozenou z ekonomických podmínek a třídních vztahů produkce. Podle Marxe a Engelse ideologie vyjadřuje zájmy vládnoucích tříd tím, že myšlenky, které obsahuje, jsou myšlenkami, které, v jakémkoliv historickém období, šíří zájmy dominantních společenských skupin, protože tyto skupiny bojují o to, aby si zajistily a udržely své

⁸⁶ Destutt de Tracy, 20. 7. 1754 – 9. 3. 1836, francouzský filosof.

⁸⁷ THOMPSON, John B. *Ideology and Modern Culture*. Stanford : Stanford University Press, 1995. s. 27.

dominantní postavení. (Thompson, 1995) Marx s Engelsem se na ideologii dívali jako na „falešné vědomí, čímž dali vzniknout novému chápání pojmu.“⁸⁸

4.2.3 Koncept ideologie po Marxovi

V pozdější literatuře pojem ideologie ztrácí svůj negativní význam. Jak v rámci marxismu, tak v rámci dalších disciplín je koncept ideologie neutralizován nejrůznějšími způsoby, a to i přesto, že v rámci každodenního společenského diskurzu má pojem ideologie stále negativní, až hanlivý smysl. (Thompson, 1995)

První systematický pokus vyvinout neutrální koncept ideologie mimo tradici marxismu reprezentuje Karl Mannheim a jeho dílo *Ideologie a utopie*. „*O Mannheimovi lze říct, že liberalizuje Marxe.*“⁸⁹ Osvobozuje pojem ideologie z třídního pojetí a dává mu racionální výklad. Každé společenské uspořádání podle něj má svou ideologii. Ideologické analýzy přestávají být intelektuální zbraní strany a místo toho začínají být metodou výzkumu společenské a intelektuální historie, metodou, kterou Mannheim popisuje jako sociologii vědění. Jejím cílem není vydat napospas a zdiskreditovat myšlenky protivníků, ale raději zanalyzovat všechny společenské faktory, které ovlivňují myšlení, včetně myšlení jedince samotného, a tím poskytnout modernímu člověku revidovaný pohled na celý historický proces. Jako myšlenky, které jsou v neshodě, nebo si přímo odporují s realitou, jsou v jeho díle označovány ideologie a utopie. Ideologie jsou pouhé projekce, které nemají efekt na společensko-historický svět, zatímco utopie jsou myšlenky, které jsou v tomto světě nakonec v určitém rozsahu realizovány. (Thompson, 1995)

4.2.4 Ideologie v moderních společnostech

Ideologie hrají roli „světského systému víry, který se objevil v době, kdy náboženství a kouzla začaly zanikat, a který sloužil k mobilizaci politického jednání ve světě svlečeném z tradic. Vzestup industriálního kapitalismu v Evropě a jinde na světě spolu s odklonem od náboženství a kouzla dal vzniknout „věku ideologií“, který kulminoval radikálními revolučními hnutími na konci 19. a na začátku 20. století. Tato hnutí byla podle některých autorů posledními manifestacemi věku ideologií, protože

⁸⁸ EAGLETON, Terry. *Ideology, An introduction*. London: Verso, 1991. s. 71.

⁸⁹ THOMPSON, John B. *Ideology and Modern Culture*. Stanford : Stanford University Press, 1995. s. 30.

*jsme v současné době svědky nejen konce věku ideologií, ale i konce ideologie jako takové.*⁹⁰

Podle Frankfurtské školy, jmenovitě podle Horkheimer a Adorna, je jedním z nástrojů ideologie kulturní průmysl. Jedinci jsou adaptováni a přizpůsobováni existujícímu společenskému pořádku svou vlastní touhou po objektech, které kulturní průmysl produkuje a požitekem, který prožívají při jejich konzumaci. Podle Alvina Gouldnera nástup elektronických médií znamená odklon od role ideologie v moderních společnostech. (Thompson, 1995) Ideologie jako celek je vyřazována ze společnosti, zatímco vědomí je stále více tvarováno produkty elektronických médií. Ideologie je podle něj omezena na sféru univerzit, kde „*intelektuálové pokračují v kultivaci psaného slova*“⁹¹. Podle Jürgena Habermase plodí mediální průmysl falešné vědomí a falešnou shodu. Ideologii vidí jako jakési pojivo, které cirkuluje ve společnosti v produktech mediálních průmyslů a které integruje a začleňuje jedince do společenského pořádku, čímž reprodukuje status quo. „*Styk s kulturou tříbí schopnosti, kdežto spotřeba masové kultury nezanechává žádné stopy; zprostředkovává jakousi zkušenost, která nekumuluje, nýbrž upadá.*“⁹² Tento koncept Habermas představil v knize Strukturální přeměna veřejnosti. Ve svém dalším díle Teorie komunikativního jednání ale již Habermas podporuje verzi konce ideologických tezí. (Thompson, 1995)

Podle Althussera je ideologie systém reprezentací a praktik, které vytvářejí tuhý systém zabraňující vzniku odporu, alternativy, či nesouhlasu. Podle Althussera byla ideologie vždy začleněna do ideologických státních aparátů (právo, rodina, vzdělávací systém. (Turner 1996) Althusser také tvrdil, že ideologie je zásadně nevědomá operace, tvořená vstupem subjektu do jazyka. Protože společnost bez jazyka by byla nemyslitelná, ideologie je nezbytným rysem všech společností. (Sparks 1996)

Obrat ke Gramscimu⁹³ – na přelomu 70. a 80. let dochází k posunu od pojetí textu jako ideologie k textu jako prostoru k vyjednávání. Gramsciho teorie hegemonie zastává názor, že kulturní dominance, či kulturní vedení, není dosahována silou či nátlakem, ale je zabezpečována pomocí získávání souhlasu podřízených skupin. „*Kulturní dominance je produktem soustavy vyjednávání a uspořádávání zájmů; nikdy není jednoduše*

⁹⁰ THOMPSON, John B. *Ideology and Modern Culture*. Stanford : Stanford University Press, 1995. s. 33.

⁹¹ THOMPSON, John B. *Ideology and Modern Culture*. Stanford : Stanford University Press, 1995. s. 37.

⁹² HABERMAS, Jürgen. *Strukturální přeměna veřejnosti*. Praha: Filosofia. 2000. S. 261.

⁹³ Autorem výrazu je Tony Bennett.

*vnucena shora. Dosažení hegemonie je udržováno jenom pomocí neustálého vyhrávání souhlasu.*⁹⁴ Hegemonie není udržována potlačením či zničením opozice, ale „začleňováním opozičních názorů do politických svazků hegemonních skupin. Jakákoliv opozice v tomto přístupu tedy není potlačena, ale rozpuštěna a včleněna dovnitř systému.“⁹⁵

⁹⁴ TURNER, Graeme. *The British Cultural Studies: an Introduction*. London: Routledge, 1996. s. 61.

⁹⁵ TURNER, Graeme. *The British Cultural Studies: an Introduction*. London? Routledge, 1996. s. 95.

5. Představení konfliktů

5.1 Operace Infinite Reach

Infinite Reach je označení pro bombardování afghánského a súdánského území americkou armádou, ke kterému došlo 20. srpna 1998 v důsledku teroristických útoků na americká velvyslanectví v Keni a Tanzanii ze 7. srpna téhož roku. Cílem v Súdánu byla továrna ve městě Aš-Šífa. O továrně, která oficiálně sloužila na výrobu léků, se Američané domnívali, že vyrábí také chemické zbraně, které pak prodává teroristům. Tajné služby dokonce zveřejnily, že existuje jisté spojení mezi Usámou bin Ládinem a dřívějšími i současnými zaměstnanci továrny. „*Americká oficiální místa ale později přiznala, že důkazy, které Spojené státy vedly k zahájení bombardování, nebyly natolik jisté, jak se na první pohled zdálo. Nakonec dokonce uznala, že továrna nevyráběla či neskladovala ani nervový plyn, ani neměla žádné napojení na Usámu bin Ládina, jak se původně předpokládalo.*“⁹⁶ Továrna navíc byla jediným místem v Súdánu, kde se vyráběly léky, což pravděpodobně vedlo k „*úmrtí desítek tisíc obyvatel Súdánu.*“⁹⁷ Při samotném útoku zemřel jeden Súdánec a deset jich bylo zraněno.

V Afghánistánu se americká armáda zaměřila na bombardování čtyř výcvikových táborů Al-Kajdy. Jedním z cílů útoku bylo zabít Usámu bin Ládina a další vůdce teroristické skupiny. Zpravodajské služby totiž měly informace o tom, že se v táboře sejdou velitelé organizace. (Týden, 35/1998) Usáma bin Ládin toto bombardování nicméně přežil. (MFD, 196/1998)

Někteří kritici tvrdí, že hlavním cílem operace Infinite Reach bylo nasměrovat pozornost veřejnosti od skandálu, kterým byl sexuální poměr Billa Clintona se stážistkou z Bílého domu, Monicou Lewinskou. (MFD 196/1998) Na tyto útoky přicházely ze světa rozporuplné reakce. Část států, jako například Austrálie, Velká Británie či Německo Spojené státy v jejich útoku na cíle teroristů podpořila, další, například Kuba, Libye, Pákistán, americký čin odsoudila jako porušení teritoriální integrity Afghánistánu a Súdánu a ignorování jejich suverenity.⁹⁸

⁹⁶ Bombing of Afghanistan and Sudan (August 1998) In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 16.5.2008, 16.5.2008 [cit. 2010-04-11]. Dostupné z WWW: <[http://en.wikipedia.org/wiki/Bombing_of_Afghanistan_and_Sudan_\(August_1998\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Bombing_of_Afghanistan_and_Sudan_(August_1998))>.

⁹⁷ Harvard International Review [online]. 2001 [cit. 2010-04-11]. Universalism and the West. Dostupné z WWW: <<http://hir.harvard.edu/articles/print.php?article=909>>.

⁹⁸ zdroj: [http://en.wikipedia.org/wiki/Cruise_missile_strikes_on_Afghanistan_and_Sudan_\(August_1998\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Cruise_missile_strikes_on_Afghanistan_and_Sudan_(August_1998))

5.2 Válka v Iráku

Po válce v Perském zálivu v letech 1990-1991 zakázala Rada bezpečnosti OSN Iráku vlastnit zbraně hromadného ničení. V roce 2002 George Bush nicméně pojal podezření, že Irák se tyto zbraně snaží vyrobit a požadoval, aby Irák údajnou výrobu ukončil a splnil rezoluce RB OSN, které zaručovaly zbrojním inspektorům neomezený přístup do míst, kde by mohla být umístěna zařízení pro výrobu těchto zbraní. Na přelomu let 2002 a 2003 přerostl tento problém již v krizi, která hrozila vypuknutím konfliktu, pokud se Irák nepodvolí rezolucím a nevpustí do země zbrojní inspektory. Ti v zemi střídavě působili a definitivně ji opustili až krátce před vpádem spojeneckých vojsk do země. Spojené státy, jejich spojenci i OSN se pokoušeli za pomoci dalších rezolucí donutit Irák ke spolupráci. V říjnu 2002 přijal americký Kongres rezoluci, která schvalovala použití americké armády proti Iráku. Tento dokument byl později Bushovou administrativou použit jako vnitrostátní právní podklad pro invazi. Ta skutečně 20. března 2003 pod kódovým označením „Operace irácká svoboda“ i přes odpor OSN začala.⁹⁹ Již 1. května 2003 vyhlásil prezident Bush „*vítězství a ukončení hlavních bojových operací, protože irácké síly byly prakticky poraženy, přestože některá ohniska odporu stále nebyla dobyta.*“¹⁰⁰ Po tomto ukončení hlavních operací se začala koaliční vojska stále častěji stávat terčem útoků ze strany stoupenců strany bývalého iráckého prezidenta Saddáma Husajna - Baas, náboženských vůdců a Iráčanů nespokojených s okupací. Samotný Saddám Husajn byl zatčen 13. prosince 2003 díky informacím získaným při výsleších jeho příbuzných a příznivců.¹⁰¹ Důkazy o existenci zbraní hromadného ničení v Iráku se dosud nenašly. Do dneška v bojích zahynulo okolo 4500 spojeneckých vojáků.¹⁰²

Válka v Iráku byla první válkou, která se odehrávala prakticky v přímém přenosu před objektivy kamer. Robin Andersenová ji ve své knize *A Century of Media, A century of War* popisuje jako svým způsobem reality show a používá pro ni výraz „*militainment*“, výraz má označovat právě spojení vojenských operací a jeho způsob prezentace v médiích, který hraničí se zábavnými pořady typu reality show. Americká armáda se snažila, aby válka co nejlépe seděla potřebám médií. Na tiskové konferenci

⁹⁹ zdroj: http://cs.wikipedia.org/wiki/V%C3%A1lka_v_Ir%C3%A1ku

¹⁰⁰ V%C3%A1lka v Ir%C3%A1ku In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 14.4.2006, 18.4.2010 [cit. 2010-04-21]. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/V%C3%A1lka_v_Ir%C3%A1ku>.

¹⁰¹ zdroj: http://www.valka.cz/clanek_10461.html

¹⁰² zdroj: <http://tema.novinky.cz/valka-v-iraku>

v Kuvajtu se prý jednou novináři dozvěděli, že představa armády je udělat z novinářů součást válečného týmu. (Andersen, 2006)

6. Analytická část

Cílem této práce je určit, zda je možné v současných českých médiích za alternativu antikomunismu v Modelu propagandy, jakožto faktoru ovlivňujícího práci novináře, výběr zpráv a jejich podobu, považovat antiterorismus. Tedy zda antiterorismus je v českých médiích prvek natolik výrazný či dominantní, abychom o něm mohli hovořit jako o faktoru, který má na podobu a výběr zpráv skutečný vliv. Abych zjistila, zda je toto možné, provedla jsem kvalitativní textovou analýzu deníků Mladá fronta DNES, Hospodářské noviny a týdeníků Týden a Reflex v obdobích 8.8. – 31.10.1998, 1.9.2002 – 21.3.2003 a 1.1. – 30.6.2009. Zvolená období jsou delší, než bývá v případě kvalitativní analýzy obvyklé, a to z toho důvodu, že jsem chtěla vystopovat, zda se dá přítomnost antiterorismu v českých médiích považovat za určitý trend, či zda jde o záležitost objevující se jen (pokud vůbec) v obdobích, kdy lze očekávat zvýšený zájem o terorismus, tedy, v případě této práce, krátkou dobu po teroristických útocích a v dobách přípravy na válku ve jménu boje proti terorismu. V textech publikovaných ve zmíněných periodikách jsem se snažila vystopovat diskursivní textové praktiky naznačující příklon k antiterorismu. Při výběru textů vhodných k analýze jsem postupovala tak, že jsem vždy procházela celý výtisk novin či časopisů, s výjimkou názorové části. Blíže jsem se pak zajímala o texty, jejichž obsah vykazoval stopy antiterorismu, přičemž prvním vodítkem byl vždy titulek. Vyhledávání v elektronických databázích tisku za pomoci klíčových slov jsem ne zvolila kvůli obavám, že s jejich pomocí nezachytím všechny příspěvky, které by se zvoleného tématu týkaly. Oproti tomu jsem změnila sledovaná období. Protože operace Infinite Reach v roce 2008 byla velmi krátká, blesková, dalo by se říci, a sledované období v roce 1998 by bylo příliš krátké, rozšířila jsem je na počátek srpna až konec října. Období na přelomu let 2002-2003 jsem naopak zkrátila, ze tři čtvrtě roku před začátkem války v Iráku na půlrok – od počátku září 2002 do 21. března 2003 (tedy do doby, kdy se počátek války v Iráku, který byl 20.3.2003, dostal do novin). Navíc jsem přidala ještě jedno období, tím je období od počátku ledna do konce června 2009. K rozšíření analýzy o další období mě vedl můj dojem, že s nekončícími boji v Iráku a Afghánistánu, s příchodem finanční krize a ještě více po nástupu Baracka Obamy do čela Spojených států amerických, který přinesl mnohem mírumilovnější politiku, se terorismus z médií začal postupně vytrácet. Začal ztrácet na důležitosti, na jeho místo nastoupila další témata. Chtěla jsem tedy zjistit, zda tento můj dojem je pravdivý a zda

v tomto, dalo by se říci, klidovém období, kdy nedochází k žádným velkým teroristickým útokům či konfliktům, je antiterorismus stále dominantním prvkem zpravodajství, či zda ustupuje do pozadí.

Pro potřeby této analýzy je také nutné si definovat, co vlastně za antiterorismus považují a jaké texty jsem tedy do analýzy zahrнула. I přestože se tak na první pohled nezdá, definovat antiterorismus je stejně nesnadné, jako definovat terorismus, jak jsem se zmínila již dříve v této práci. Držím-li se striktně jeho definice zakládající se na popisu antikomunismu z Modelu propagandy, byly by za projevy antiterorismu brány veškeré informace vyzdvihující naši vládu, vládu Spojených států amerických a jejich dalších spojenců jako obránce míru a demokracie před teroristy. V tomto způsobu informování by naopak veškeré zprávy o teroristech a státech podporujících terorismus byly negativní. U většiny zpráv tomu tak skutečně bylo. Tuto tezi nicméně narušila invaze do Iráku, proti které se po celém světě vzedmula vlna protestů a kritiky, kterou samozřejmě odražela i média. Nicméně u tohoto problému lze konstatovat, že média pouze informovala o aktuálním dění a pokud ve světě probíhaly protesty proti válce v Iráku, média nemohla opomenout o nich zpravovat. Další problém, který jsem ve spojení s antiterorismem zaznamenala, byl strach z islámu jako takového a zdůrazňování rozdílů mezi „naším“ a „jejich“ světem, což nelze považovat za antiterorismus, tyto zprávy jsem tedy do analýzy nezahrнула.

Kvalitativní textová analýza výše zmíněných periodik byla zvolena jako metoda, která „*spíše objevuje, než že proměnné testuje.*“¹⁰³ Zejména byla využívána metoda otevřeného a axiálního kódování. Za pomoci otevřeného kódování dochází k seskupování dat do celků dle jejich vlastností či obsahu, axiální kódování potom k sobě vztahuje jednotlivé celky a hledá mezi nimi souvislosti. (Strauss, Corbin, 2003) Konkrétně jsem v analýze vybraných periodik postupovala tak, že jsem nejprve zanalyzovala jednotlivé roky, určila v nich převládající témata, která jsem rozdělila do příslušných skupin, následně jsem vyhodnotila získané informace jako celek.

Cílem diplomové práce není rozebírat veškeré zprávy, které k tématu vyšly. S využitím metody saturace jsem další zprávy rozebírala jen do chvíle, než se přestala objevovat nová témata. „*Saturace znamená, že už nejsou nalézána žádná data, která by*

¹⁰³ STRAUSS, Anselm L. CORBIN, Juliet M. Basic of Qualitative Research. Thousand Oaks: Sage. 2003, s. 12.

*mohla být použita pro formulování dalších kategorií.*¹⁰⁴ Na základě získaných poznatků jsem poté zprávy rozčlenila podle jejich tématu do několika kategorií. V práci jsem poté jako příklad citovala vždy jen jednu až dvě zprávy, které k danému tématu vyšly.

6.1 Období 8. srpna - 31. října 1998

Prvním sledovaným obdobím byl rok 1998, konkrétně období od teroristických útoků na americké velvyslanectví v Keňském Nairobi a Tanzanském Dar es Salámu a následné operace Infinite Reach. Tedy od 8. srpna do 30. října 1998. Všechna mnou sledovaná periodika samozřejmě teroristickému útoku směřovaného proti velvyslanectvím Spojených států amerických informovala. Přihlédnou-li k faktu, že v roce 1998 ještě islámský terorismus nebyl natolik aktuálním tématem, věnovala mu poměrně dost prostoru a dozvuky útoků se v médiích objevovaly ještě na začátku října (1.10.1998 – Mladá fronta DNES, *„Továrna v Súdánu mohla produkovat chemické zbraně, potvrdil Mubarak“*¹⁰⁵). Tématu se věnovaly hlavně deníky. Ze sledovaných periodik mu nejvíce prostoru věnovaly Hospodářské noviny. Témata, kterým se média v té době věnovala, lze rozdělit do tří hlavních kategorií. Útoky na velvyslanectví, operace Infinite Reach a obavy z terorismu v České republice. Z většiny zpráv z tohoto období je možné nabýt dojmu, že obecně všichni muslimové jsou nepřátelští vůči Západu a že podstatou jejich nesnášenlivosti a bojovnosti je samotné jejich náboženství. Jednu z mála zpráv, která nekritizuje muslimy a jejich náboženství, najdeme v Hospodářských novinách *„Islám neznamená terorismus“*¹⁰⁶ *„Islám není ekvivalentem terorismu, tvrdí američtí muslimové. Jejich spoluobčané jen ztěžka přijímají tento názor, přesto se však přístup veřejnosti k islámu – byť velmi pomalu – mění k lepšímu.“*¹⁰⁷ V období druhé poloviny roku 1998 byl terorismus spojován s chemickými a biologickými zbraněmi a dalšími technologickými možnostmi. O terorismu se psalo výhradně ve vztahu s muslimy. V České republice pak byla hrozba terorismu dávána do souvislosti s připravovaným vysíláním rádia Svobodná Evropa do Iráku a Íránu.

¹⁰⁴ DISMAN, Miroslav. Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele. Praha: Karolinom. 2000. s. 301.

¹⁰⁵ *Továrna v Súdánu mohla produkovat chemické zbraně, potvrdil Mubarak.* Mladá fronta DNES. 1.10.1998, 9, 230.

¹⁰⁶ *Islám neznamená terorismus.* Hospodářské noviny. 2.9.1998, 42, 170, s. 15.

¹⁰⁷ *Islám neznamená terorismus.* Hospodářské noviny. 2.9.1998, 42, 170, s. 15.

6.1.1 Útoky na velvyslanectví

První skupinou jsou tedy zprávy o samotném útoku na ambasády, jeho příčinách i o možných následcích. Z témat, která se útokům věnují, převažují identifikace zemí, které byly či mohly být do útoků na ambasády zapojené, snaha vystopovat pachatele útoků, strach a myšlenky na odvetu.

- Zapojené země a identifikace oblastí

Hned po útocích začala česká média spekulovat o tom, kdo by za nimi mohl stát, objevovaly se informace, že v pozadí by mohla být Libye, nicméně poměrně záhy se prokázalo, že útoky naplánoval Usáma bin Ládín, skrývající se v Afghánistánu.

Že stopa po teroristech by mohla vést do Libye, usuzuje například časopis Týden. Uvádí totiž, že „Televizní stanice CNN po výbuchu uvedla, že Tanzanie a Keňa v nedávné době navázaly užší vztahy s Libyí, kterou ministerstvo zahraničí USA řadí mezi země podporující terorismus.“¹⁰⁸ V následujícím čísle pak opět časopis Týden informuje, že americký vyslanec při OSN navštívil v nedávné době Afghánistán, kde se snažil přesvědčit vedení Talibanu, aby přestalo poskytovat podporu a ochranu bin Ládínovi. (Týden, 34/1998) Mladá fronta DNES v souvislosti s útoky přidává varování, že „I do nedávné minulosti relativně klidný východ černého kontinentu se tak stává oblastí zvýšeného rizika nejen pro Američany, ale potažmo pro všechny „Západany“.“¹⁰⁹

- Identifikace pachatelů útoku

Česká média se zabývala také určením pachatelů útoků. Po spekulacích ohledně zemí, které by do nich mohly být zapojené, byla snaha o jejich přesnou identifikaci. Po několika dnech od útoků byla jako hlavní pachatel identifikována Al-Kajda Usámy bin Ládína. Zpočátku nebylo příliš jasné, kdo by za útoky mohl stát. Podle toho vypadalo i zpravodajství v českých médiích. Mladá fronta DNES například informuje, že „Stále se pátrá po pachatelích útoků v Africe“¹¹⁰ a upozorňuje, že počet obětí neustále narůstá. Pachatelé útoků byli prezentováni jako neznámá hrozba, o čemž svědčí například zpráva Mladé fronty DNES z 10. srpna s titulkem „Původce výbuchů obestírá tajemství“.¹¹¹

¹⁰⁸ Keňa – Tanzanie: Atentáty proti Američanům. Týden. 10.8.1998, 5, 33, s. 11.

¹⁰⁹ Američané se musí bát už i v Africe. Mladá fronta DNES. 9.8.1998, 9, 184, s. 1.

¹¹⁰ Stále se pátrá po původcích útoků v Africe. Mladá fronta DNES, 12.8.1998, 9, 187, s. 7.

¹¹¹ Původce výbuchů obestírá tajemství. Mladá fronta DNES. 10.8.1998, 9, 185, s. 7.

- Pachatelé jsou organizovaní

Média prezentovala pachatele teroristických útoků na velvyslanectví Spojených států amerických jako organizovaného a dobře vycvičeného nepřítele. K tomu odkazují například Hospodářské noviny. Ve zprávě z 12. srpna se ptají zda „*Stojí za případem „internacionála teroru“?*“¹¹² a dodávají, že „*Bin Ládínova organizace nemusí brát ohled na politické nebo diplomatické zájmy.*“¹¹³ Právě pojmenování internacionála teroru a informace, že organizace nemusí brát ohled na žádné politické zájmy, poukazuje na jejich nebezpečí, jakožto na skrytého nestátního nepřítele, který nemusí respektovat žádná pravidla či mezinárodní úmluvy.

- Obavy z dalšího vývoje

Hospodářské noviny ve zprávě „*USA uzavírají několik svých ambasád*“¹¹⁴ upozorňují, že ve strachu z dalších útoků zavírají Spojené státy americké několik svých ambasád v dalších rizikových zemích.

- Potrestání pachatelů

Ještě předtím, než došlo k operaci Infinite Reach, se v médiích objevovaly jisté náznaky toho, že v blízké budoucnosti dojde ze strany Američanů k odvetě za provedené teroristické útoky. Časopis Týden uveřejnil varování Spojených států amerických „*Washington slíbil potrestat pachatele, i když to může trvat léta*“¹¹⁵ Dalším tématem, které se v té době v českých médiích objevovalo, bylo zatýkání lidí podezřelých z provedení útoků. Například Hospodářské noviny informují, že došlo k pěti zatčením v Keni díky spolupráci s FBI. (Hospodářské noviny 157/1998)

- Technologické možnosti teroristů

Do této kategorie spadají informace o technické vybavenosti současných teroristů, a to právě chemickými a biologickými zbraněmi. Média zde tedy teroristy spojují přímo s těmito druhy zbraní, které jsou mnohem ničivější a nebezpečnější než běžné zbraně. Poprvé se toto spojení objevuje v Hospodářských novinách z 18. srpna v příloze Věda a technika. „*terorismus patří k nejnebezpečnějším jevům současnosti. Boj proti němu je*

¹¹² Stojí za případem „internacionála teroru“?. Hospodářské noviny. 12.8.1998, 42, 155, s. 11.

¹¹³ Stojí za případem „internacionála teroru“?. Hospodářské noviny. 12.8.1998, 42, 155, s. 11.

¹¹⁴ USA uzavírají několik svých ambasád. Hospodářské noviny. 13.8.1998, 42, 156, s. 11.

¹¹⁵ Washington slíbil potrestat pachatele, i když to může trvat léta. Mladá fronta DNES. 10.8.1998, 9, 185, s. 7.

složité a obtížný. Celou situaci navíc komplikuje to, že vědecko-technický pokrok poskytuje teroristům nové a mnohem nebezpečnější prostředky.“¹¹⁶

Na dobré vybavení teroristů upozorňuje i časopisu Týden. Konkrétně poukazuje na obavy, které „*vzbuzují technologické možnosti nových teroristů*“¹¹⁷

6.1.2 Operace Infinite Reach

Druhou skupinou zpráv týkajících se terorismu ve sledovaném období v roce 1998 byly právě informace o americké odvetě za bombové útoky. Z témat převažovaly kromě informací o samotné odvetě, jejím provedení a zdůvodnění také prezentace Spojených států amerických jako neústupného bojovníka proti teroru, dobrá vyzbrojenost teroristů a také spojení útočníků s Afghánistánem.

- Útok

Média zcela jasně prezentují bombardování pozic v Súdánu a Afghánistánu jako odvetu za teroristické útoky proti americkým velvyslanectvím v Keni a Tanzanii. 21. srpna informovala o útoku Mladá fronta DNES na první straně – „*USA udeřily na základny v Afghánistánu a Súdánu. Byla to odvěta za Keňu a Tanzanii, oznámil Clinton*“¹¹⁸ Ze zprávy vyplývá, že se americké tajné služby domnívají, že skupiny, proti kterým byly oba útoky vedeny, plánují další akce proti západním cílům a snažily se získat chemické a další nebezpečné zbraně. Nicméně se také spekuluje o tom, zda útok jen neměl zastříti sexuální skandál tehdejšího amerického prezidenta Billa Clintona se stážistkou Monicou Lewinskou. Takovéto pochybnosti nicméně vyvracejí Hospodářské noviny ve zprávě „*Podobnost opravdu jen náhodná?*“¹¹⁹ když upozorňují na to, že za útoky stojí i většina amerického veřejného mínění.

- USA – bojovník proti teroru

Spojené státy americké jsou prezentovány jako stát, který dlouhodobě bojuje proti teroru a bezpráví. Bombardování území Súdánu a Afghánistánu je tedy v souladu s politikou, kterou USA zastávají již dlouhá léta. Mladá fronta DNES v analýze na

¹¹⁶ Noční mýra bezpečnostních služeb. Hospodářské noviny. 18.8.1998, 42, 159, Věda a technika, strana 3,

¹¹⁷ Jak bojovat s novým terorismem?. Týden. 31.8.1998, 5, 36, s. 26.

¹¹⁸ USA udeřily na základny v Afghánistánu a Súdánu. Byla to odvěta za Keňu a Tanzanii, oznámil Clinton. Mladá fronta DNES. 21.8.1998, 9, 194, s. 1.

¹¹⁹ Podobnost opravdu jen náhodná?. Hospodářské noviny. 24.8.1998, 42, 163, s. 13.

straně 6 z 21. srpna rozebírá, že útoky jsou jakýmsi vyústěním dlouhodobé debaty v rámci Spojených států amerických ohledně toho, zda mají na teroristické útoky odpovídat silou. „A tak prezident Clinton mohl říci: „Vrátili jsme úder.“ Tato slova a čin, jenž jim předcházela, analytici v příštích dnech vyhodnotí jako silný vzkaz a dostatečně srozumitelné poselství teroristům.“¹²⁰ Týden pak vydal zprávu „Nepromlčitelné zločiny“¹²¹, kde se hovoří mimo jiné také o americké zahraniční politice a jejímu odhodlání odpovídat na terorismus silou. „I přes obvinění, že kvůli nim zahynuly 7. srpna desítky občanů jiné země, hodlají Američané dál bojovat proti terorismu.“¹²² Na tomto místě bych zmínila i další zprávu, tentokrát z Hospodářských novin, která mapuje útoky Američanů ve světě v posledních patnácti letech. Tato zpráva souvisí s již dříve zmiňovanými v tom smyslu, že opět prezentuje Spojené státy americké jako stát, který je odhodlán bránit se silou i přesto, že není napadeno přímo jeho území. Ve zprávě „Vojenské zásahy Američanů ve světě“¹²³ deník informuje, že „Za pouhých patnáct let uskutečnily Spojené státy deset vojenských zásahů v zahraničí. To stačí, aby bylo zřejmé, že Američané neměli nikdy k vojenským zásahům v jiných zemích daleko.“¹²⁴

- USA jednaly v sebeobraně

Je zde i snaha o to, prezentovat Ameriku jako zemi, která neútočí bezdůvodně. Z další zprávy zveřejněné v Mladé frontě DNES například vyplývá, že se Američané jen bránili. „Americká diplomacie včera v OSN bojovala o to, aby přesvědčila, že údery v Súdánu a Afghánistánu byly v pořádku po právní stránce. Argumentovala tím, že USA mají právo jednat v sebeobraně.“¹²⁵

- Technologické možnosti teroristů

I ve skupině zpráv vztahujících se přímo k samotné americké odvetě česká média upozorňují na technologické možnosti teroristů a jejich velmi dobrou vybavenost zbraněmi. Zmiňují i výcvikové tábory, kterými teroristé procházejí a kde se připravují k boji ve světě. Je zde zmiňován i Usáma bin Ládín, který podle médií za celým útokem stál. „Teroristická armáda má k dispozici mnoho raket země-vzduch, minometů i tanků

¹²⁰ Amerika mění přístup: impérium už vrací úder. Mladá fronta DNES. 21.8.1998, 9, 194, s. 6.

¹²¹ Nepromlčitelné zločiny. Týden. 17.8.1998, 5, 34, s. 72.

¹²² Nepromlčitelné zločiny. Týden. 17.8.1998, 5, 34, s. 72.

¹²³ Vojenské zásahy Američanů ve světě. Mladá fronta DNES. 24.8.1998, 9, 136, s. 13.

¹²⁴ Vojenské zásahy Američanů ve světě. Mladá fronta DNES. 24.8.1998, 9, 136, s. 13.

¹²⁵ USA přesvědčují: úder byl zcela legální. Mladá fronta DNES, 22.8.1998, 9, 195, s. 7.

a další výzbroje. Zbraně jsou ukryty na různých místech v Afghánistánu, kde se bin Ládín skrývá. Na území Súdánu, kde žil v letech 1994 až 1996, po něm zůstaly výcvikové základny, které má nejspíš stále k dispozici.“¹²⁶ Spojení teroristická armáda považují za velmi silný výraz označující protivníky jako organizovaný útvar. Slovo armáda navíc dodává celému útoku legitimitu. Bojujeme-li proti armádě, je to konflikt mnohem závažnější a odůvodněnější, než bojujeme-li proti hrstce vycvičených bojovníků.

- Spojení Súdánu a Afghánistánu s teroristy a zdůvodnění úderů

Spojení zemí, ve kterých Spojené státy americké bombardovaly předem vytipované cíle s terorismem, vysvětluje, proč vlastně k bombardování muselo dojít, čtenářům vyjasňuje jeho důvody a dodává mu legitimitu. Že Súdán je spojen s terorismem a teroristy přesvědčuje své čtenáře Mladá fronta DNES ve zprávě „Súdán podporuje a cvičí skupiny teroristů.“¹²⁷ Podle ní se v Súdánu v posledních letech pohybovala celá řada teroristů. Noviny jmenují Usámu bin Ládina a Iljiče Ramireze Sancheze alias Šakala. I ve zprávě „„Afghánci“ vytvořili tvrdé jádro islámu“¹²⁸ se zdůvodňuje úder. Tentokrát proti Afghánistánu. Afghánci, jako veteráni z války, kdy Sovětský svaz napadl území Afghánistánu, mudžahedýni vycvičení za pomoci Spojených států, v současnosti bojují proti těm, kteří je dříve vycvičili a vyzbrojili. Nyní „se arabští veteráni afghánské války rozeběhli do světa a vše, co se naučili, začali s vervou uplatňovat proti smířlivým arabským státníkům, proti Izraeli a ze všeho nejraději proti Americe.“¹²⁹ Podle Mladé fronty DNES Američané úder v Súdánu zdůvodňovali i „analýzou vzorku půdy z okolí bombardované továrny na výrobu léčiv v El Šifě, který byl tajně získán před několika měsíci. Vzorek obsahoval vzácnou chemikálii, kterou by bylo možné po jedné či dvou chemických reakcích proměnit v nervový plyn VX, jednu z nejzohoubnějších bojových látek vůbec. Podle amerických úředníků existovala i svědeckví, že přítomní iráčtí vědci pomáhali při úsilí o výrobu plynu VX v této továrně a v další továrně jen pár kilometrů od El Šify.“¹³⁰

¹²⁶ Stopy od výbuchů v Africe vedou k bin Ládínovi. Mladá fronta DNES, 21.8.1998, 9, 195, s. 6.

¹²⁷ Súdán podporuje a cvičí skupiny teroristů. Mladá fronta DNES. 22.8.1998, 9, 195, s. 7.

¹²⁸ „Afghánci“ vytvořili tvrdé jádro islámského teroru. Mladá fronta DNES. 22.8.1998, 9, 195, s. 7.

¹²⁹ „Afghánci“ vytvořili tvrdé jádro islámského teroru. Mladá fronta DNES. 22.8.1998, 9, 195, s. 7.

¹³⁰ USA odhalují důvody pro úder. Mladá fronta DNES. 26.8.1998, 9, 198, s. 9.

6.1.3 Strach z terorismu v České republice

Objevuje se i strach z možných úderů v České republice spojený především s rádiem Svobodná Evropa, které mělo v roce 1998 začít z České republiky vysílat do Iráku a Íránu.

- Rádio Svobodná Evropa

Jako rizikové je připravované vysílání do Iráku a Íránu prezentováno právě z obav před možným teroristickým útokem v České republice, který by mohlo podnítit. Týden v této souvislosti kritizuje český stát, že nemá žádné pravomoci k tomu, aby Svobodné Evropě nařídil, odkud má vysílat „*Žádný z pracovníků policie a státní správy, které TÝDEN oslovil, nedokázal vysvětlit, jak by stát měl postupovat v případě, že jeho bezpečnost ohrožuje záměr privátní firmy.*“¹³¹ Hospodářské noviny upozorňují také na protesty vlád Iráku a Íránu proti připravovanému vysílání do jejich zemí. HN uvádějí, že „*Íránská vláda nevyšle žádné komando, ale nemůže ručit za skupiny islámských fundamentalistů, kteří mohou zaútočit nejenom na vilu v pražské čtvrti Bubeneč, odkud bude stanice vysílat, ale i na české budovy kdekoliv v islámských zemích.*“¹³²

- Konkrétní hrozba České republice

Česká média se, sice okrajově, ale přesto tématu dalšího ohrožení České republiky teroristy věnovala. Strach z militantních muslimů je přítomný například ve zprávě Mladé fronty DNES „*Bezpečnostní expert Miroslav Nožina, který v Ústavu mezinárodních vztahů řídí program zaměřený na potírání mezinárodního zločinu, potvrdil, že síť tureckých gangů napojená na PKK může zanedlouho představovat pro Českou republiku vážné bezpečnostní riziko.*“¹³³

¹³¹ UNGER, Jakub. Prevence před útoky: Povinnost státu. *Týden*. 14.9.1998, 9, 38, s. 34-35.

¹³² Protesty proti Svobodné Evropě. *Hospodářské noviny*. 25.8.1998, 42, 164, s. 1.

¹³³ V republice se zabydlují militantní Kurdové. *Mladá fronta DNES*. 30.9.1998. 9. 229, s. 5.

- Přípravenost České republiky bojovat s terorismem

Otázkou připravenosti České republiky bojovat proti terorismu se zabývá časopis Týden. Například v reportáži „*Jsmo připraveni snášet terorismus?*“¹³⁴ uvádí statistiku z roku 1996, kdy 23% dospělé populace považovalo terorismus za reálnou hrozbu.

6.1.4 Usáma bin Ládín

Mimo zmíněné skupiny stojí jediná zmínka o islámských teroristech v časopise Reflex. Rubrika Causa je věnovaná Usámovi bin Ládínovi. Bin Ládína charakterizuje následovně: „*Je to muž, který vyhlásil soukromou válku celému Západu, zejména však Spojeným státům.*“¹³⁵

6.2 Období 1.září 2002 – 21.března 2003

Období půl roku před invazí do Iráku bylo poznamenáno stále živými vzpomínkami na 11. září 2001, přípravami na válku v Iráku, ale také dvěma velkými teroristickými útoky – na indonésském ostrově Bali a v Moskvě. Podstatnou část prostoru média věnovala i pokusům o dopadení Usámy bin Ládína a zatýkání dalších teroristů či osob podezřelých z terorismu. V půlroce před počátkem bojů v Iráku média své čtenáře také připravovala na vypuknutí konfliktu. Zveřejňovala zprávy představitelů zejména Spojených států amerických, v menší míře také Velké Británie, kteří přesvědčovali svět o nutnosti, nevyhnutelnosti a hlavně správnosti konfliktu.

6.2.1 Rok po 11. září

Zprávy připomínající roční výročí od teroristických útoků na New York a Washington se v českých médiích objevují od začátku září. Hospodářské noviny věnovaly vzpomínkám na 11. září 3 strany vydání z 11. září 2002, Mladá fronta DNES tématu věnovala 4 strany z přílohy Víkend ze 7. září. Objevují se nové podrobnosti o útoku a jeho pachatelích a zprávy jsou velmi emotivní.

¹³⁴ Jsme připraveni snášet terorismus?. Týden, 31.8.1998, 5, 36, s. 24.

¹³⁵ Usáma bin Ládín. Reflex. 3.9.1998, 9, 36, s. 56.,

- Nové podrobnosti o útoku

Média na začátku září 2002 přicházejí s novými podrobnostmi o útoku, informují o dalších cílech, na které teroristé 11. září 2001 plánovali zaútočit, informují také o tom, kam až sahala odhodlanost americké armády bránit zemi.

O dalších cílech hovoří zpráva z Hospodářských novin: „*Únosci letadel se původně chystali zaútočit na jaderné elektrárny*“¹³⁶ Kam až sahalo odhodlání vojáků k obraně země, popisuje Mladá fronta DNES: „*Plukovník letectva USA Robert Marr, který před rokem velel vzdušnému prostoru nad severovýchodní Amerikou, vzpomíná, jak uslyšel ve sluchátku naléhavého telefonátu po zajištěné lince větu velitelů: „Obětujeme své životy ve vzduchu, abychom zachránili životy na zemi.“*“¹³⁷

- Emoce

Zprávy jsou velmi emotivní, odsuzující teroristy, soucítící s Amerikou a to zejména v Mladé frontě DNES. „*Okamžik, kdy se změnil svět. ... Prezident George Bush oznamuje: Jsme ve válce! Bylo 11. září 2001...*“¹³⁸ či „*Až do 14.46 hodin středoevropského času pro nás v ten den nebylo důležitější zprávy, než že politik Macek opouští ODS. Jenže pak se změnil svět.*“¹³⁹ V příloze Víkend ze 7. září pak Mladá fronta DNES také píše: „*New York a jeho srdce Manhattan. Výkladní skříň světa a nejzářivější diamant východního pobřeží USA byl před rokem zasažen brutálním teroristickým útokem. I krátká procházka ulicemi města napoví, že stopy tragédie jsou i po 365 dnech více než patrné.*“¹⁴⁰

6.2.2 Al-Kajda

Síla teroristické skupiny, hrozba s ní spojená a její vzkazy západnímu světu byla nejvýraznějšími tématy, která se Al-Kajdě věnovala. Reflex tuší budoucí vývoj: „*Podtrženo a sečteno, nejen s bin Ládinem, ale především s islámským terorismem budou ještě tuhé boje a nezměrné starosti. V tomto směru žádné otazníky neexistují.*“¹⁴¹

¹³⁶ Únosci letadel se původně chystali zaútočit na jaderné elektrárny. Hospodářské noviny. 9.9.2002, 42, 175, s. 6.

¹³⁷ Piloti USA měli rozkaz obětovat své životy, aby zastavili teroristy. Mladá fronta DNES. 31.8.2002, 13, 203, s. 1.

¹³⁸ Apokalypsa. Mladá fronta DNES. 7.9.2002, 13, 208, příloha Víkend, s. 8.

¹³⁹ Útok na USA - rok poté. Mladá fronta DNES. 11.9.2002, 13, 212, s. 1.

¹⁴⁰ 11. září. Rána, která se nehojí. Mladá fronta DNES. 7.9.2002, 13, 208, příloha Víkend, s. 6.

¹⁴¹ Kam zmizel tajemný bin Ládin?. Reflex. 12.9.2002, 13, 37, s. 11.

- Síla Al-Kajdy

V poslední třetině roku 2002 se začínají množit spekulace o síle Al-Kajdy a to i přesto, že se ji již rok spojenecká vojska snaží potlačovat a dopadnout její vůdce. V tisku se tak objevují zprávy že „*Teroristé mají dostatek prostředků, aby mohli kdykoliv znovu udeřit, tvrdí experti*“¹⁴²

- Vzkazy Al-Kajdy Západu

Al-Kajda se snaží dokazovat Západu, že je nezlomená a potvrzovat tak zprávy o své síle. K tomu slouží například vzkazy Západu od jejího vůdce a nejhledanějšího teroristy světa, Usámy bin Ládina „*Bin Ládín na magnetofonovém pásku přivítal teroristické útoky uskutečněné v uplynulých měsících v různých částech světa. Současně varoval spojence USA („největšího řezníka současnosti“), že nyní je řada na nich.*“¹⁴³ Hospodářské noviny pak téma rozvíjí ve zprávě „*Hrozeb Al-Káidy přibývá a budou pokračovat*“¹⁴⁴

- Pátrání po teroristech napojených na Al-Kajdu a jejich zatýkání

Snaha o dopadení a potrestání teroristů se ale neomezovala jen na Blízký východ. Tajné služby odhalovaly připravované útoky i v různých západoevropských zemích. Tématem zde tedy bylo prohledávání jak mešit, tak i soukromých bytů či domů a zatýkání podezřelých z příprav teroristických útoků. „*Policisté v severoněmeckém přístavu Habmurk včera důkladně prohledávali mešitu El Nur ve čtvrti St. Georg. Podle udání, které policie obdržela, měli islámští militanté v mešitě připravovat výbušniny k uskutečnění pumového útoku.*“¹⁴⁵ z počátku roku 2003 potom „*Británii neohrožuje ani tak jed samotný, jako panika, kterou nález londýnské laboratoře způsobil. ... Britové zatím nevyloučili ani spojení na Usámu bin Ládina. Minimálně jeden ze zadržených totiž absolvoval výcvik v Afghánistánu.*“¹⁴⁶

¹⁴² Válka proti terorismu nekončí, Al-Káida je stále aktivní. Hospodářské noviny. 11.9.2002, 46, 177, s. 6.

¹⁴³ Bin Ládín: „Budete zabiti, jako vy zabijíte nás“. Týden. 18.11.2002, 9, 47, s. 47.

¹⁴⁴ Hrozeb Al-Káidy přibývá a budou pokračovat. Hospodářské noviny. 9.12.2002, 46, 239, s. 3.

¹⁴⁵ Desítky německých policistů provedly razii v hamburské mešitě. Hospodářské noviny. 12.9.2002, 46, 178, s. 8.

¹⁴⁶ Vražedné kaštánky v nesprávných rukou. Týden. 13.1.2003, 10, 3, s. 16.

6.2.3 Obavy z útoku v České republice

V tomto období tvořily poměrně početnou skupinu zpráv i informace o tom, jak se Česká republika připravuje na možný útok teroristů a jaká dělá preventivní opatření. Pokud některé zprávy ve větší míře mohly ve čtenářích vyvolat paniku, pak to, dle mého názoru, byly právě tyto. Nicméně jelikož se zpráv, které by mohly vyvolat vlnu paniky, nevyskytovaly nijak systematicky a ani se na hrozbu terorismu ve společnosti neobjevovaly žádné přehnané reakce, nemůžeme ani v tomto období, které bylo terorismem ve velké míře poznamenáno, hovořit o vzniku morální paniky. Objevovaly se informace o vcelku konkrétních hrozbách i třeba o působení teroristických skupin v České republice a samozřejmě také připravovaná bezpečnostní opatření sloužící k ochraně obyvatel České republiky proti případnému teroristickému útoku.

- Konkrétní hrozba

S prvním upozorněním, které se týkalo rizika teroristického útoku přímo v České republice, přišel jeden z izraelských deníků. Téma se objevuje ve všech sledovaných periodikách. Reflex například píše: *„Celá kampaň vyvrcholila minulou neděli, kdy izraelské noviny Jedit Achronot zveřejnily zprávu varující před záměrem Al-Kajdy provést teroristický útok proti izraelským turistům nebo jiným izraelským cílům v Praze. Na rozdíl od všech předchozích zpráv tohoto druhu, jež se v Izraeli průběžně objevují už od zářijových útoků ve Spojených státech a především pak od atentátů v Mombase, to bylo poprvé, kdy byla hrozba zcela konkrétní. Už proto ji nelze brát na lehkou váhu.“*¹⁴⁷ Nicméně Mladá fronta DNES situaci uklidňuje tvrzením, že *„Ačkoli teroristický útok v Praze nikdo vyloučit nemůže, česká místa tyto zprávy berou s velkou rezervou.“*¹⁴⁸ V souvislosti s blížícím se útokem v Iráku pak média připravovala čtenáře na možnost úderu teroristů proti cílům v České republice. *„Americké, britské a izraelské velvyslanectví, Rádio Svobodná Evropa. To jsou potenciální cíle irácké odvety v Česku. Akutní útok však podle expertů nehrozí.“*¹⁴⁹

¹⁴⁷ David Hron. Už není kam utéct. Reflex. 21.12.2002, 13, 51-52, s. 15.

¹⁴⁸ Al-Kajda chce udeřit v Praze, píše Izraelci. Mladá fronta DNES. 9.12.2002, 13, 286, s. 1.

¹⁴⁹ Bezprostřední nebezpečí nehrozí, Mladá fronta DNES. 20.3.2003, 14, 67, s. 5.

- Al-Kajda v České republice

Přítomnosti lidí spojených s Al-Kajdou nebyla v médiích věnována přílišná pozornost. O výskytu členů Al-Kajdy v České republice hovořila pouze Mladá fronta DNES. *„Tajné služby i policie mají náznaky, že bin Ládinovi lidé zde mají přinejmenším své spojky. Nevyvratitelný důkaz však chybí.“*¹⁵⁰

- Bezpečnostní opatření

Před začátkem konfliktu v Iráku pak média informovala o bezpečnostních opatřeních, která se v Praze chystají. Zřejmě aby předešla panice, ale upozorňovala, že jde čistě jen o prevenci, protože Česká republika nemá signály o žádné konkrétní hrozbě teroristického útoku na svém území. *„Prahu čekají v souvislosti s hrozícím konfliktem v Iráku nová bezpečnostní opatření. Obyvatelům města sice žádné konkrétní nebezpečí nehrozí, ale jistý si nikdo není.“*¹⁵¹ O zpřísnování bezpečnostních opatření psaly také Hospodářské noviny. *„Policie zvyšuje ostrahu. Opatření, která přijala, jsou podle policejního prezidenta Jiřího Koláře před hrozící válkou v Iráku tvrdší než na počátku 90. let při operaci Pouštní bouře v Perském zálivu.“*¹⁵²

6.2.4 Irák

Vzhledem k tomu, že celé období bylo silně poznamenané blížící se válkou v Iráku, už od září se ve sledovaných periodikách objevovaly zprávy připravující čtenáře na blížící se a nevyhnutelný konflikt. Irák média prezentovala jako zemi, která nespolupracuje s mezinárodním společenstvím, jako zemi, která vlastní zakázané zbraně hromadného ničení a jako zemi, která podporuje teroristy. Snažila se tedy vykreslit obraz Iráku jako země nebezpečné, se kterou není možné žádné vyjednávání a čtenářům tak zdůvodňovala budoucí konflikt.

- Irák nespolupracující

Hlavním tématem nejprve bylo představit Irák jako nespolehlivého partnera, se kterým nelze jednat a hlavně jako zemi, představující nebezpečí pro celý okolní svět. To

¹⁵⁰ Lidé z Al-Kajdy se objevují v Česku. Mladá fronta DNES. 18.11.2002, 14, 268, s. 1.

¹⁵¹ Praha se připravuje na útoky. Mladá fronta DNES. 15.3.2003, 14, 63, s. B1.

¹⁵² Havlova ochranka posílila, policie stupňuje i další opatření. Hospodářské noviny. 18.3.2003, 47, 54, s. 2.

potvrzuje například zpráva z Mladé fronty DNES „Powell: Irák lže a skrývá zbraně“¹⁵³ či z Hospodářských novin „Irák znovu zopakoval nabídku, že vpustí do země inspektory OSN, kteří mají dohlížet na jeho zbrojní program. ... Výsledky iráckého úsilí prozatím nejsou přesvědčivé.“¹⁵⁴

- Irák a zakázané zbraně

Irák byl zároveň prezentován jako země, která se snaží získat jadernou zbraň a která vlastní množství biologických a chemických zbraní, objevovaly se i výzvy k odzbrojení.

„Bush i Blair se zmínili o nedávno zveřejněných snímcích Mezinárodní agentury pro atomovou energii, které zachycují nové stavby na místech v minulosti spojovaných s vývojem jaderných zbraní. ... Také připomněli zprávu téže agentury z roku 1998, podle níž by Husajn mohl být jen šest měsíců od vyvinutí jaderných zbraní.“¹⁵⁵ To, že irácké zbraně mohou představovat hrozbu i pro Evropské země vyjadřuje zpráva z Hospodářských novin: „Irák nadále vyrábí biologické a chemické zbraně a jeho rakety budou zanedlouho moci doletět až nad jižní Evropu, tvrdí britský premiér Tony Blair.“¹⁵⁶ George Bush podmiňoval odvrácení útoku na Irák jeho odzbrojením. Jeho názor prezentovala například Mladá fronta DNES „Americký prezident George Bush včera v další naléhavé výzvě na adresu iráckého vůdce Saddáma Husajna prohlásil, že už „nadešel čas zúctování“ a Irák musí za každou cenu odzbrojit, pokud se chce vyhnout konfliktu.“¹⁵⁷

- Irák podporuje terorismus

V tomto období byl Irák také zobrazován jako země, která podporuje teroristy z různých skupin, především z Al-Kajdy. „Nejhledanější terorista světa se v nové zvukové nahrávce postavil na stranu Iráku a burcoval k boji s Amerikou. Podle Bílého domu je to další důkaz spojení Bagdádu s terorismem.“¹⁵⁸

¹⁵³ Powell: Irák lže a skrývá zbraně. Mladá fronta DNES. 6.2.2003. 14, 31, s. 1.

¹⁵⁴ Irák se snaží rozdělit spojení. Hospodářské noviny. 4.9.2002, 46, 172, s. 1.

¹⁵⁵ Blair a Bush půjdou společně proti Iráku. Mladá fronta DNES. 9.9.2002, 13, 210, s. 1.

¹⁵⁶ Blair: Irácké rakety doletí do Evropy. Hospodářské noviny. 25.9.2002, 46, 187, s. 1.

¹⁵⁷ Bush: přišel čas zúctování s Irákem. Mladá fronta DNES. 4.1.2003, 13, 3, s. 1.

¹⁵⁸ Skutečné hrozby, nebo zbytečná panika?. Týden. 17.2.2003, 10, 8, s. 48.

6.3 Období 1.ledna - 30.června 2009

Poslední sledované období bylo do výzkumu zařazeno až dodatečně a to kvůli tomu, že období první poloviny roku 2009 lze považovat za období, z hlediska terorismu, víceméně klidové. Je tedy možnost zjistit, zda v klidovém období je v českých médiích antiterorismus, jakožto prvek ovlivňující podobu a výběr zpráv stále stejně silný, či zda oslabuje a zpravodajství natolik neovlivňuje. Z hlediska terorismu byl jako největší hrozba prezentován Pákistán, ve kterém se začal ve zvýšené míře rozmáhat Táliban. Do pozadí se začal dostávat jak Irák, tak i Afghánistán. Naopak stále živým tématem bylo potlačování Al-Kajdy, zatýkání a souzení jejích členů a také neúspěchy při snaze o dopadení Usámy bin Ládina.

6.3.1 Tálibán

Největší prostor ze zmiňovaných témat je v tomto období věnován Tálibánu a jeho sílícím vlivu v Pákistánu, jedné ze světových jaderných velmocí. Média upozorňují na nebezpečí plynoucí z toho, že pákistánská vláda přestává ztrácet kontrolu nad určitými částmi svého území, především na severozápadě země, na afghánsko-pákistánském pomezí, kde se podle zpravodajských informací pravděpodobně skrýval i Usáma bin Ládin.

- Ztráta kontroly nad částí území

V této souvislosti je Pákistán prezentován jako jaderná velmoc. Jako jeden z hlavních znaků ztráty kontroly nad částí území média prezentují zavedení islámského práva šaría na části Pákistánského území. Vlastnictví jaderných zbraní připomíná například zpráva z časopisu Týden „*Ted' však ústřední vláda ztrácí kontrolu nad částmi jedině muslimské jaderné říše s více než 170 miliony duší.*“¹⁵⁹ Zavádění práva šaría pak Hospodářské noviny. „*V oblasti Svát na severozápadě země, dříve jedné z hlavních turistických atrakcí Pákistánu s malebnou přírodou, začne platit islámské právo šaría a další omezení, která vyžaduje radikální hnutí Tálibán.*“¹⁶⁰

¹⁵⁹ Pákistán plný Talibanu. Týden. 4.5.2009, 16, 18, s. 50-52.

¹⁶⁰ Pákistánci ustupují Tálibánu, povolí šaría. Hospodářské noviny. 17.2.2009, 53, 33, s. 6.

- Oblast se stává hrozbou celému světu

Narůstající vliv Tálibánu v Pákistánu dle českých médií sledoval s obavami celý svět. Z českých médií obavy o další vývoj v oblasti reflektovala například Mladá fronta DNES. *„Země se tak postupně stává „smrtnou hrozbou celému světu“ – tak silná slova použila ve středu večer ministryně zahraničí USA Hillary Clintonová.“*¹⁶¹

6.3.2 Al-Kajda

Al-Kajda, její výzvy, povzbuzování bojovníků po celém světě a zatýkání jejích členů, byla další témata, kterým česká média v první polovině roku 2009 věnovala dostatek prostoru.

- Vzkazy Usámy bin Ládina

Toto téma se v médiích průběžně objevuje ve všech mnou sledovaných obdobích. Usáma bin Ládín je stále prezentován jako nejhledanější terorista světa a jako ten, kdo má zodpovědnost za všechny teroristické útoky Al-Kajdy ve světě. *„Ozval se poprvé od loňského května. A to obvyklým způsobem: zvukový záznam zveřejnil na proslulém islamistickém serveru. Jeho výzvy však nejsou ani překvapivé, ani příliš aktuální.“*¹⁶²

- Zatýkání členů Al-Kajdy

Každý úspěch při potírání terorismu a zatýkání ať již řadových teroristů či přímo vůdců organizace je v médiích zmíněn. Přitom je vyzdvihována zejména práce tajných služeb. *„Už osmý úspěšný „zářez“ do pákistánského vedení Al-Kajdy experti připisují nové taktice CIA. Ta přitvrdila své útoky z Afghánistánu na území paštunských kmenů, kam už nesahá moc islámábádské vlády a kde se údajně skrývá i Usáma bin Ládín.“*¹⁶³

¹⁶¹ Smrtná hrozba: Talibánci dobývají Pákistán, Mladá fronta DNES. 24.4.2009, 20, 96, s. 1.

¹⁶² Usáma jak ho známe: Muslimové, bojujte!. Mladá fronta DNES. 15.1.2009, 20, 12, s. 8.

¹⁶³ Al-Kajda přišla o „hlavu“. Mladá fronta DNES. 10.1.2009, 20, 8, s. 7.

6.4 Výsledky výzkumu

Jak vidíme ze shromážděných informací, terorismus byl ve sledovaných obdobích zredukován prakticky jen na terorismus islámský, konkrétně na teroristickou organizaci Al-Kajda, ke které v roce 2009 ještě přibyl hnutí Tálibán. V obdobích 1998 a 2002 - 2003, kdy došlo i na vojenské zásahy se vždy objevovala témata, která měla tyto zásahy ospravedlnit. V roce 1998 to bylo spojování Súdánu a Afghánistánu s teroristy, kteří provedli útoky na velvyslanectví, v letech 2002 - 2003 potom média prezentovala svým čtenářům Irák jako zemi nebezpečnou, nespolehlivou, vlastníci zakázané zbraně. Důležitým tématem bylo zdůrazňování technologických možností a vybavenosti teroristů. To se neomezuje jen na konvenční zbraně, ale i na zbraně biologické a chemické. V roce 2009 se pak v souvislosti se sílícím vlivem Tálibánu v Pákistánu objevuje i obava z možného zneužití jaderných zbraní, které Pákistán vlastní. Tématem, které se objevovalo napříč všemi sledovanými obdobími, byly vzkazy teroristické sítě Al-Kajda západním zemím, které se většinou omezovaly na výhrůžky dalšími teroristickými útoky, popřípadě na pochvaly teroristů za vykonané útoky. Odhalování teroristických spiknutí v zemích západní Evropy a zatýkání jak vůdců, tak i řadových členů organizace bylo druhým z témat spojených s Al-Kajdou, které se objevovalo ve všech třech sledovaných obdobích.

Témata s antiteroristickými motivy byla výrazná zejména v letech 1998 a 2002-2003, v roce 2009 se pak začala dostávat do pozadí. Jak vidíme z rozmanitosti témat, která se v jednotlivých obdobích vyskytovala, lze vyvodit závěr, že antiterorismus, jakožto prvek ovlivňující podobu a vyznění zpráv je patrný zejména v obdobích, která jsou poznamenána buď přímo teroristickými útoky či například přípravou na konflikt, jakým byla válka v Iráku. Naopak v období, které je z tohoto hlediska klidové, není antiterorismus nijak dominantním faktorem i přesto, že v médiích stále přítomný je. S jistotou lze tedy říci, že v určitých momentech média podléhají vlivu antiterorismu a zpravodajství nese jeho prvky. Nicméně jindy, a to zejména v dobách, které nejsou poznamenány ani teroristickými útoky ani přímou hrozbou terorismu, tento vliv začíná slábnout. Ani tak ale zcela nevymizí.

Je pravděpodobné, že pokud by editoři a novináři nejednali ovlivnění antiterorismem, některé zprávy by se do médií vůbec nedostaly, případně by jejich vyznění bylo jiné. Sem lze zařadit například zprávy připravující čtenáře na blížící se konflikt s Irákem, které přesvědčují, že Irák vlastní chemické a biologické zbraně, které

může použít jak proti okolním státům, tak jimi může ohrozit například i Evropu. Média zveřejňovala i veškeré projevy a domněnky světových politiků ohledně nebezpečnosti Iráku. V letech 2002 - 2003 byl tedy Irák prezentován jako nepřítel Spojených států amerických a jejich spojenců. V roce 1998 byl nepřítelem zase Súdán a Afghánistán, tedy země, které, dle informací zveřejňovaných v médiích, měly podíl na bombových útocích na americká velvyslanectví v Keni a Tanzanii. Naopak zásahy proti těmto zemím byly téměř bez výjimky vždy prezentovány jako legitimní a v podstatě nevyhnutelné. V roce 1998 byl zásah Spojených států amerických v Súdánu a Afghánistánu spojován se sebeobranou země v důsledku bombových útoků a jako krok nutný k eliminaci nepřítele. V letech 2002 - 2003 byla zase válka v Iráku prezentována jako nutná prevence před hrozbou, kterou země dle názorů světových politiků představovala.

Přestože ze zveřejněných zpráv lze usuzovat, že novináři pod vlivem ideologie antiterorismu zprávy psali, jednoznačně prokázat, že tato ideologie přímo ovlivňovala jejich práci či práci editorů při samotném výběru zpráv, se za pomoci metody kvalitativní textové analýzy nepodařilo.

Aby bylo možné vliv ideologie antiterorismu jednoznačně prokázat či vyvrátit, bylo by nutné provést rozhovory se samotnými novináři a na jejich základě dojít k závěrům, zda je ovlivňovala či nikoliv. Rizikem těchto rozhovorů nicméně je, že novináři si nemusí tento vliv uvědomovat, případně o něm nemusí sdělit pravdivé informace.

I tak se ale na základě výsledků kvalitativní textové analýzy lze domnívat, že antiterorismus můžeme považovat za faktor, který by v Modelu propagandy, aplikovaném na současná česká média, mohl být alternativou k původnímu antikomunismu.

6.4.1 Mohla média v některém z období vzedmout vlnu morální paniky?

Celkově byl terorismus představován jako hrozba a prezentován v souvislosti s obavami o budoucnost. Jak v roce 1998, tak i v letech 2002 – 2003 byla hrozba teroristického útoku spojována i s Českou republikou. Nejprve byla spojována především s vysíláním rádia Svobodná Evropa do Iráku a Íránu, později ale i se

zapojením českých vojáků do bojů v Iráku a Afghánistánu. Na tomto místě bych se nerada pouštěla do spekulací, nakolik tato hrozba byla závažná či reálná, nicméně si myslím, že právě tyto informace mohly morální paniku odstartovat. Zda se tak stalo či nikoliv, je velmi zajímavou otázkou a námětem na případný budoucí výzkum. Tyto informace vrcholily na přelomu let 2002 a 2003, tedy v období před začátkem bojů v Iráku, kdy se objevovaly informace například o členech Al-Kajdy pohybujících se v České republice či informace přejímané ze zahraničních médií, která zmiňovala konkrétní hrozbu teroristickým útokem. Média dokonce uváděla i riziková místa, na kterých by s největší pravděpodobností k útoku mohlo dojít. V roce 2009 se již zmínky o ohrožení České republiky terorismem neobjevovaly, nicméně sílící vliv Tálibánu v Pákistánu, tedy v jedné z jaderných velmocí, a s ním spojené riziko zisku a zneužití jaderných zbraní teroristy mohlo vyvolat ve čtenářích obavy.

Závěr

V úvodní části práce jsem představila Model propagandy autorů Hermana a Chomského, jeho kritiky a komentáře k němu, tomuto tématu jsem věnovala první kapitolu práce. Ve druhé kapitole jsem se zabývala terorismem, jeho historií a následně teroristickou sítí Al-Kajda, která je s moderní podobou globálního terorismu spojována v současnosti ze všech organizací pravděpodobně nejvíce. Jelikož terorismus přímo nesouvisí s mediálními studii, nevěnovala jsem mu příliš prostoru. Ve třetí kapitole jsem představila koncept morální paniky, který je na hranici se sociologií, a který není v rámci českých mediálních studií příliš rozpracovaný. Ve své práci jsem se totiž chtěla okrajově dotknout otázky, zda česká média nemohla svým zpravováním o terorismu podněcovat vznik morální paniky. Ve čtvrté kapitole jsem se zabývala ideologií a to zejména z toho důvodu, že jak antikomunismus, tedy původní pátý filtr Modelu propagandy, tak i antiterorismus se dají souhrnně pojmenovat ideologií. A převládající ideologie je také jedním z návrhů, které Edward Herman uvádí jako vhodnější pojmenování pátého filtru. Poslední, tedy pátou kapitolu jsem potom věnovala představení konfliktů, jejichž zpravodajské pokrytí jsem později, v praktické části analyzovala, tedy operace Infinite Reach a války v Iráku. Cílem práce bylo zjistit, zda by se v Modelu propagandy, aplikovaném na současná česká média, dal za alternativu jeho posledního filtru, antikomunismu, považovat antiterorismus. Sledovala jsem čtyři tištěná periodika – deníky Hospodářské noviny a Mladá fronta DNES a týdeníky Reflex a Týden v obdobích 8.8.1998 – 31.10.1998, 1.9.2002 – 21.3.2003 a 1.1. – 30.6.2009. Téma antiterorismu se ve všech obdobích vyskytovalo, a to v takové míře, kterou nelze považovat za zanedbatelnou. Je nutné říci, že dvě z těchto období byla silně poznamenána terorismem. Sledované období v roce 1998 následovalo po teroristických útocích na velvyslanectví Spojených států amerických v Keni a Tanzanii. Rok 2002 a 2003 byl zase ve znamení nejprve vzpomínek na teroristický útok z 11. září 2001 a následně příprav na válku v Iráku. Rok 2009 byl do výzkumu zahrnut až dodatečně a to z důvodu možnosti srovnání s obdobím, ve kterém terorismus není na první pohled dominantním tématem.

Největší problém, na který jsem v průběhu výzkumu narazila, bylo rozlišit, které zprávy z produkce sledovaných médií mám do výzkumu zahrnout a které nikoliv. Terorismus totiž není pojem tak jednoznačně ohraničený, jak by se mohlo zdát.

Nakonec jsem se rozhodla nezařadit sem zprávy o Korejské lidově demokratické republice a jejích výhrůžkách spojených s jejím jaderným programem. Tyto zprávy totiž, podle mého názoru, s terorismem přímo nesouvisely. Dále jsem do výzkumu nezahrnovala zprávy upozorňující na rozdíly mezi západním typem kultury a muslimským, i přesto, že tyto zprávy byly zajímavé. Nicméně s terorismem nesouvisely.

Jedním z cílů této práce bylo také zjistit, zda se média v některém z období podílela na vzniku a šíření morální paniky. Jelikož to nebyl cíl hlavní, nevěnovala jsem mu tolik pozornosti a prostoru ve výzkumu, jako jsem věnovala možnému nahrazení antikomunismu za antiterorismus. V textech, které jsem měla k dispozici, jsem zaznamenala jen náznaky možného počátku šíření paniky mezi čtenáři. Nicméně pro získání ucelenější představy by, dle mého názoru, bylo potřeba provést na toto téma rozsáhlejší výzkum.

Ve sledovaných obdobích byl terorismus zredukován prakticky jen na terorismus islámský, konkrétně na teroristickou síť Al-Kajda. Z témat se ve všech obdobích objevovalo zatýkání teroristů či osob z terorismu podezřelých. V prvních dvou obdobích pak také nemalou část zpravodajství tvořily informace o možném ohrožení České republiky terorismem a o tom, jak se země na možný útok připravuje. Stejně tak v těchto dvou obdobích byl terorismus spojován s biologickými a chemickými zbraněmi. Vzkazy a výhrůžky Al-Kajdy směrem k západním zemím bylo dalším z výrazných témat, které se objevovalo ve sledovaných obdobích v letech 2002-2003 a 2009.

Metodou kvalitativní textové analýzy jsem došla k závěrům, že antiterorismus je v českých médiích velmi silným prvkem, který má pravděpodobně vliv na podobu zpravodajství, a to zejména v obdobích, ve kterých dochází k větším teroristickým útokům, především proti západním cílům, jako tomu bylo v roce 1998 po bombových útocích na americká velvyslanectví v Keni a Tanzanii, dále pak v obdobích připomínání si teroristického útoku z 11. září 2001, jako tomu bylo v roce 2002 či před blížícím se válečným konfliktem ve znamení boje proti terorismu, jako tomu bylo v roce 2003 před začátkem bojů v Iráku. Na druhou stranu je nutné dodat, že v období, které není nikterak poznamenáno velkými teroristickými útoky či blížícím se konfliktem, antiterorismus v českých médiích oslabuje. Ani tak ale zcela nevymizí. Lze o něm tedy uvažovat jako

o možném faktoru, který by mohl být alternativou antikomunismus z Modelu propagandy Hermana a Chomského.

Seznam literatury

- BULC, Gregor. Kill the Cat Killers: Moral Panic and Juvenile Crime in Slovenia. *Journal of Communication Inquiry*. 2002, 3, s. 300-325.
- CHOMSKY, Noam. Pirates and Emperors, Old and New. International Terrorism in the Real World. London: Pluto Press. 2002. 233 s.
- COHEN, Stanley. *Folk Devils and Moral Panic. The Creation of Mods and Rockers*. Oxford: Robertson, 1980. 201 s.
- CRITCHER, Chas. *Moral Panics and the Media*. Buckingham : Open University Press, 2003, 207 s.
- DISMAN, Miroslav. Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele. Praha: Karolinom. 2000, 301 s.
- EAGLETON, Terry. *Ideology, An introduction*. London: Verso, 1991. 242 s.
- GOLDING, Peter; MURDOCK, Graeme. Culture, Communication and Political Economy. In JAMES, Curran; MICHAEL, Gurevitch. *Mass Media and Society*. London: Arnold, 2000. 378s.
- GOODE, Erich; BEN-YEHUDA, Nachman. *Moral Panics: The Social Construction of Deviance*. Malden : Blackwell Publishing, 1994. 265 s.
- GORDON, P.H. Can he War on Terror be Won?. *Foreign Affairs*. 2008, 6, s. 53-66
- HABERMAS, Jürgen. Strukturální přeměna veřejnosti. Praha: Filosofia. 2000. 418 s.
- HALLIN, Daniel. C. 1994. We Keep America on Top of the World. London: Routledge. s. 13.
- HERMAN, Edward S. Propaganda Model: A Retrospective. *Journalism Studies*. 2000, 1, 1, s. 101-112.
- HERMAN, Edward S.; CHOMSKY, Noam. *Manufacturing Consent. The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon, 2003. 412 s.
- KLAEHN, Jeffery. A Critical Review and Assessment of Herman and Chomsky's Propaganda Model. *European Journal of Communication*. 2002, 17, 2, s. 147-182.

- KOUŘIL, Vít. Předpoklady liberálního dorozumívání. Model propagandy E. S. Hermana a N. Chomského. In PAVLÍNA, Binková; JAROMÍR, Volek. *Média a realita 04*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. s. 145-181.
- MCNAIR, Brian. *Sociologie žurnalistiky*. Praha: Portál, 2004. Účinky žurnalistiky, 184 s.
- ROTHE, Dawn; MUZZATTI, Stephen L. Enemies Everywhere: Terrorism, Moral Panic, and US Civil Society. *Critical Criminology*. 2004, 12, s. 327 - 350.
- SCHLESINGER, Philip. From Production to Propaganda? Media, Culture, Society. 1989, 11, 283, s. 283 – 306.
- SPARKS, Colin. Extending and Refining Propaganda Model. *Westminster Papers in Communication and Culture*. 2007, 4, 2, s. 68 - 84.
- STRAUSS, Anselm L. CORBIN, Juliet M. *Basic of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage. 2003, 379 s.
- THOMPSON, John B. *Ideology and Modern Culture: Critical Social Theory in the Era of Mass Communication*. Stanford : Stanford University Press, 1995. 362 s.
- THOMPSON, Kenneth. *Moral Panics*. London: Routledge, 1998. 157 s.
- TURNER, Graeme. *The British Cultural Studies: an Introduction*. London: Routledge, 1996. 259 s.
- VAN DIJK, Teun A. Discourse Semantics and Ideology. *Discourse Society*. 1995, 2, s. 243-289.
- VOLEK, Jaromír. Konstrukce morální paniky a sociální exkluze. *Sociální studia*. 2000, 5, s. 97-113.
- WAISOVÁ, Šárka. *Současné otázky mezinárodní bezpečnosti*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2003. OSN a řešení konfliktů v mezinárodních vztazích, 143 s.
- WHITTAKER, David J. *Terrorism. Understanding the Global Threat*. Pearson Education Limited, Harlow. 2007. 236 s.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

- About.com [online]. 2010 [cit. 2010-03-16]. Terrorism Issues. Dostupné z WWW: <About.com>.
- Al Qaeda In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida): Wikipedia Foundation, 25.9.2001, 8.1.2008 [cit. 2010-04-11]. Dostupné z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Al_Qaeda>.
- Bombing of Afghanistan and Sudan (August 1998) In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 16.5.2008, 16.5.2008 [cit. 2010-04-11]. Dostupné z WWW: <[http://en.wikipedia.org/wiki/Bombing_of_Afghanistan_and_Sudan_\(August_1998\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Bombing_of_Afghanistan_and_Sudan_(August_1998))>.
- CROMWELL, David. *Chomsky.info* [online]. 2002 [cit. 2010-03-21]. The Propaganda Model: An Overview. Dostupné z WWW : <http://www.chomsky.info/onchomsky/2002---.htm>>.
- Cruise missile strikes on Afghanistan and Sudan (August 1998) In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 29.2.2004, 9.5.2010 [cit. 2010-05-16]. Dostupné z WWW: <[http://en.wikipedia.org/wiki/Cruise_missile_strikes_on_Afghanistan_and_Sudan_\(August_1998\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Cruise_missile_strikes_on_Afghanistan_and_Sudan_(August_1998))>.
- *Definitions of Terrorism* [online]. 2009 [cit. 2010-04-27]. Definitions, Typologies and Types of Terrorism. Dostupné z WWW: <<http://www.apsu.edu/oconnort/3400/3400lect01.htm>>.
- ENŽL, Radek. *Www.valka.cz* [online]. 12.1.2004 [cit. 2010-05-12]. Saddám konečně chycen. Dostupné z WWW : <http://www.valka.cz/clanek_10461.html>.
- *Eur-lex.europa.eu* [online]. 28.12.2001 [cit. 2010-01-12]. Úřední věstník L 344 , 28/12/2001 S. 0093 - 0096. Dostupné z WWW: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001E0931:CS:HTML>>.
- *FBI* [online]. 2009 [cit. 2010-01-15]. FBI. Dostupné z WWW: <<http://denver.fbi.gov/nfip.htm>>.

- *Guardian.co.uk* [online]. 11.9.2009 [cit. 2010-04-16]. The five ages of al-Qaida. Dostupné z WWW : <<http://www.guardian.co.uk/world/interactive/2009/sep/10/al-qaida-five-ages-terror-attacks>>.

- Harvard International Review [online]. 2001 [cit. 2010-04-11]. Universalism and the West. Dostupné z WWW: <<http://hir.harvard.edu/articles/print.php?article=909>>.

- *International Institute for Counter-Terrorism* [online]. 2010 [cit. 2010-04-16]. Pakistan, the Radicalization of the Jihadist Movement and the Challenge to China 20. Dostupné z WWW: <<http://www.ict.org.il/Articles/tabid/66/Articlsid/802/currentpage/1/Default.aspx?ArticlsSearch=Soviets+in+Afghanistan>>.

- KLAEHN, Jeffery. *Fifth Estate Online - International Journal of Radical Mass Media Criticism* [online]. 2005 [cit. 2010-05-16]. Media, Power and the Origins of the Propaganda Model: An Interview with Edward S. Herman. Dostupné z WWW : <<http://www.fifth-estate-online.co.uk/comment/mediapower.html>>.

- Maktab al-Khidamat In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 21.6.2004, 16.12.2009 [cit. 2010-04-16]. Dostupné z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Maktab_al-Khidamat>.

- *Middle East Facts* [online]. 2001 [cit. 2010-05-16]. Al Qaeda. Dostupné z WWW : <<http://middleeastfacts.com/middle-east/al-qaeda-al-queda.php>>.

- *Nytimes.com* [online]. 27.12.2001 [cit. 2010-05-12]. A NATION CHALLENGED: SAUDI ARABIA; Holy War Lured Saudis As Rulers Looked Away. Dostupné z WWW : <<http://www.nytimes.com/2001/12/27/world/a-nation-challenged-saudi-arabia-holy-war-lured-saudis-as-rulers-looked-away.html?pagewanted=3>>.

- *OSN* [online]. 1999 [cit. 2010-04-27]. International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism. Dostupné z WWW: <<http://www.un.org/law/cod/finterr.htm>>

- *Policie České republiky* [online]. 2010 [cit. 2010-04-27]. Národní kontaktní bod pro terorismus. Dostupné z WWW: <<http://www.policie.cz/clanek/narodni-kontaktni-bod-pro-terorismus.aspx?q=Y2hudW09Mg%3d%3d>>.
- *Válka v Iráku* In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 14.4.2006, 18.4.2010 [cit. 2010-04-21]. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/V%C3%A1lka_v_Ir%C3%A1ku>.
- *Válka v Iráku*. *Www.novinky.cz* [online]. 2009, [cit. 2010-04-12]. Dostupný z WWW : <<http://tema.novinky.cz/valka-v-iraku>>.

TIŠTĚNÁ PERIODIKA:

- *Mladá fronta DNES* 8.8. – 31.10. 1998, 31.8.2002 – 21.3.2003, 2.1.2009 – 30.6.2009
- *Hospodářské noviny* 8.8. – 31.10.1998, 2.9.2002 – 21.3.2003, 2.1.2009 – 30.6.2009
- *Reflex* – 13.8. – 29.10.1998, 12.9.2003 – 23.3.2003, 8.1. - 25.6.1009
- *Týden* – 10.8. – 1.11. 1998, 2.9.2002 – 24.3.2003, 5.1. – 29.6.2009